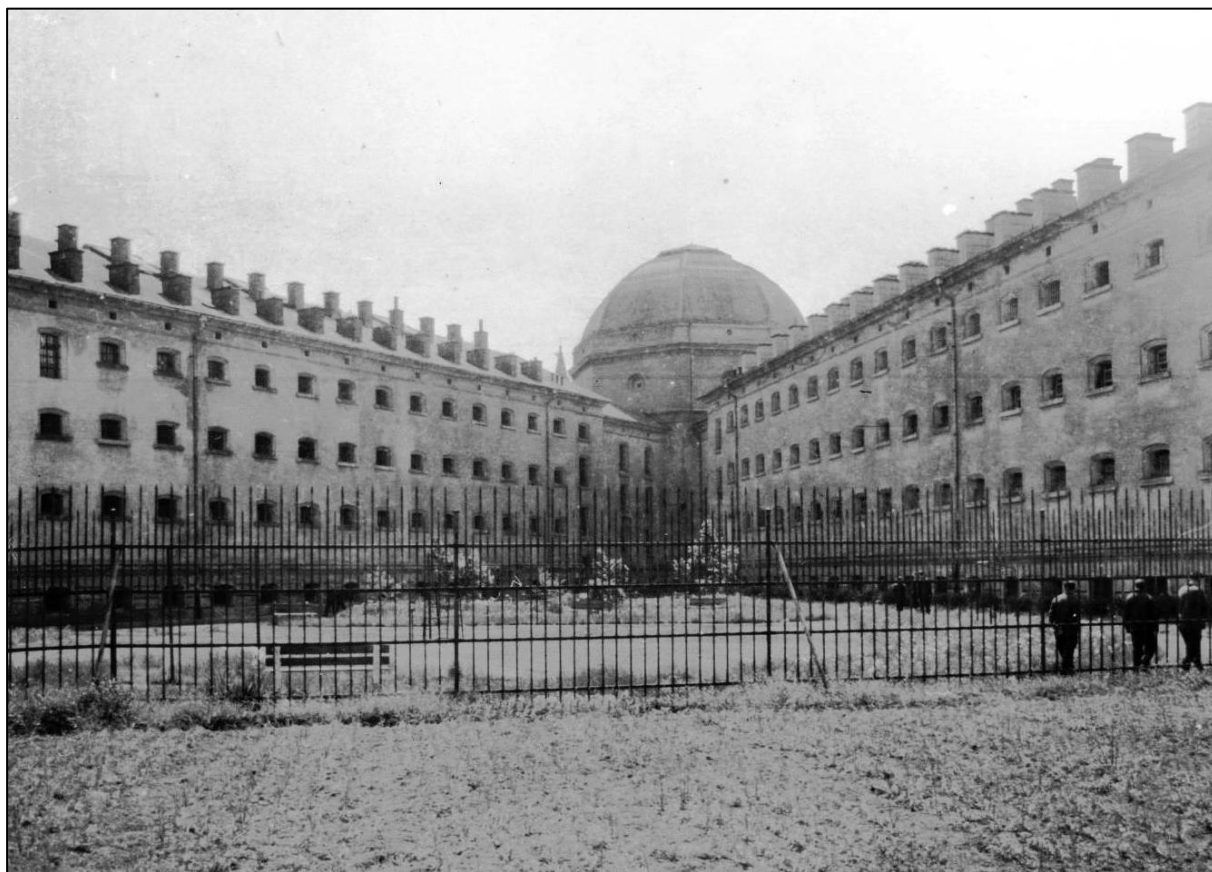

VÁCLAV HAVEL NA BORECH

Lukáš Paleček

Výcházkový dvůr věznice Plzeň na konci 70. let 20. st. (foto: Archiv Věznice Plzeň)

Dne 18. prosince 2011 zemřel poslední československý a první český prezident Václav Havel. Před pádem komunistické moci v Československu byl opakovaně zatýkán a vězněn z politických důvodů, přičemž rok a půl jednoho ze svých trestů odnětí svobody vykonal v osmdesátých letech v Nápravně výchovném ústavu Plzeň.

Rozsudkem Městského soudu v Praze v trestní věci proti „ing. P. Uhlovi a spol.“, vynesném dne 23. září 1979, byl Václav Havel odsouzen k trestu odnětí svobody v délce čtyři a půl roku nepodmíněně a tento rozsudek byl v následném odvolacím řízení dne 20. prosince 1979 potvrzen Nejvyšším soudem.¹ Z pražské ruzyňské vazební věznice jej pak spolu s Václavem Bendou a Jiřím Dienstbierem přemístili k výkonu trestu do věznice v Heřmanicích nedaleko Ostravy. Václav Havel k tomu uvádí: „...octli jsme se na území absolutistické a všemi (tedy nejen vězni, ale i bachaři) obávané vlády jistého pološileného náčelníka (pplk. Košuliče, pozn. aut.), kterému jsme se stali velkou životní satisfakcí v samém závěru jeho bachařské kariéry.“ Političtí vězni, a obzvláště pak Václav Havel, se stali oběťmi jeho neustálé snahy maximálně znepříjemňovat pobyt ve výkonu trestu. „Jednou na mne řval (pplk. Košulič, pozn. aut.), s jakou chutí by mne postavil ke zdi a odpráskl; na Husákovi mu viditelně vadilo, že ho tenhle bývalý mukl takových možností zbavuje; já v té chvíli naopak – příznávám – myslel na Husáka v dobrém“, vzpomíná Havel.² Právě pobyt v „heřmanickém lágru“ podlomil jeho již tak chatrné zdraví a měl za následek pozdější vážné onemocnění jeho dýchacích cest.³

Do plzeňské věznice vstoupil odsouzený Václav Havel dne 30. července 1981, když byl po týdenním pobytu přivezen z vězeňské nemocnice v Praze na Pankráci.⁴ Do základní knihy vězňů byl zapsán pod číslem 018829.⁵ Ještě čtyři dny před převozem z Prahy do Plzně považoval za nejpravděpodobnější svůj návrat zpět do Heřmanic.⁶ O to pozitivněji pak popisuje své první dojmy z plzeňské věznice v dopisu manželce Olze ze dne 1. srpna 1981: „Je samozřejmě trochu brzo na to, abych tuto změnu nějak celkově hodnotil, hodně totiž záleží například na tom, na jaké pracoviště budu zařazen, přesto však musím říct, že zatím tu změnu považuji za naprosto vynikající a přesahující všechna očekávání. Jeví se mi to tu po všech stránkách neskonalé lepší než v Heřmanicích a nemohu dokonce stále vyjít až z jakési mírné euforie, do níž mne toto přestěhování uvedlo.“⁷

K této „euforii“ snad také přispěla možnost každý večer se dívat na televizi či občas shlédnout film v ústavním kině (nebylo-li ovšem kázeňských trestů).⁸

Václav Havel však nebyl v borské věznici poprvé, jak dokládají jeho slova z již citovaného dopisu: „Párkrát jsem tu během svého života byl, někdy před třiceti lety na návštěvě svého strýce, později jsem sem několikrát vezl manželky nějakých známých

¹ Oficiální webové stránky Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 3. 2012], <http://vaclavhavel.cz/index.php?sec=2&id=1>.

² Václav HAVEL, *Dálkový výslech (dvě odpovědi)*, in: J. Gruntorád, P. Uhl (edd.), *O československém vězeňství*. Sborník Charty 77, Praha 1990, s. 74-77.

³ Oleksij ZARYCKYJ, *Václav Havel – Portrét kreslený zvončí*, Řitka 2007, s. 65.

⁴ Oficiální webové stránky Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 3. 2012], <http://vaclavhavel.cz/index.php?sec=2&id=1>.

⁵ Základní kniha vězňů č. 11 (zákl. č. 018180 až 019950), vedená od 21. 5. 1981 do 24. 11. 1981, uložena ve spisovně oddělení správního Věznice Plzeň.

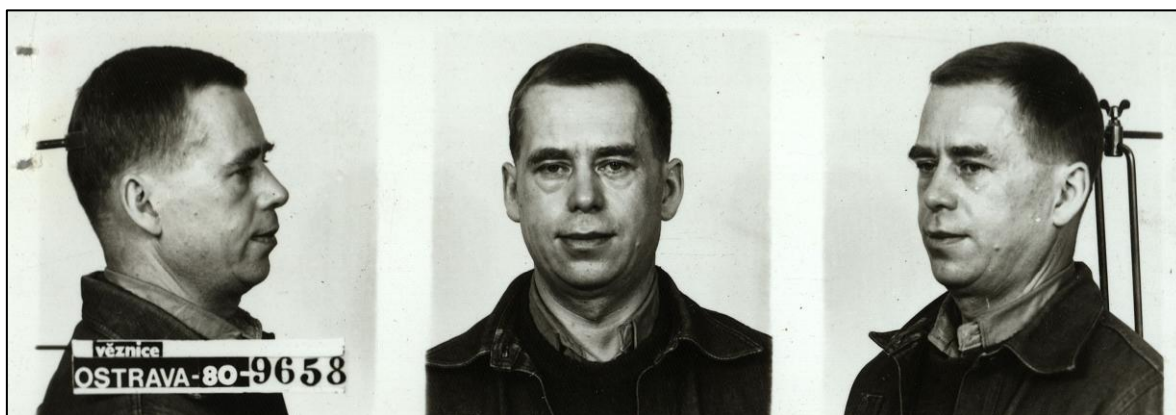
⁶ Václav HAVEL, *Dopisy Olze*, Brno 1990, s. 198.

⁷ Tamtéž, s. 200-201.

⁸ Tamtéž, s. 205.

na návštěvu, působilo to na mne vždy dost depresivně a věru jsem si nemyslel, že jednou se budu tak radovat z toho, že tu sám jsem. Inu, jsou to paradoxy!”⁹

Václav Havel směl ve výkonu trestu přijímat dopisy pouze od své manželky a svého bratra Ivana, jehož dopisy o vědě a filozofii ho údajně „držely nad vodou“. Ivan Havel k tomu ještě dodává: „*Když byl (Václav Havel, pozn. aut.) ve vězení, tak jsme si byli vlastně nejbliže.*“¹⁰

Fotografie V. Havla z vězeňského spisu (foto: NA Praha, f. S SNV)

Z vězení mohl psát soukromé (cenzurované) dopisy jen své ženě, a to jedenkrát týdně v rozsahu čtyř stran standardního dopisního papíru. Odsouzeným však bylo přísně zakázáno mít u sebe běžně papír, natož dělat si v průběhu týdne poznámky, a tak byl Havel nucen přípravu svých pečlivě promyšlených dopisů skrývat: „...teoreticky mám na ně víc času než v Heřmanicích, v praxi se mi však píše podstatně hůř vzhledem k tísnivým prostorovým podmínkám a upovídaným spoluvězňům“, svěřil se Havel v jednom ze svých dopisů své manželce.¹¹ V Heřmanicích byl jednou potrestán dokonce čtrnácti dny na tzv. „díře“ právě za to, že u něho byly nalezeny koncepty, byť legálně odeslaných dopisů.¹²

Coby odsouzený v první nápravně výchovné skupině byl v Plzni zařazen postupně na dvě pracoviště uvnitř areálu věznice. Na první ho umístili jen pár dnů po příjezdu. „*Po přechodu na Bory jsem pracoval v prádelně, což bylo velmi exkluzivní pracoviště (o to horší tam byly ovšem lidské vztahy: skoro každý donášel na každého), nakonec jsem byl přeřazen na pracoviště Kovošrotu...*“. V prádelně na Borech pracoval na kalandru, tedy mezi mandlem a žehlícím strojem, a v „horách“ špinavého prádla si schovával koncepty svých dopisů, které pak o poledních pauzách redigoval,

⁹ Tamtéž, s. 201.

¹⁰ Dokument vyrobený Interscience filmem v koprodukcí s NDR/ARTE *Václav Havel: věčný buřič*, 2010 [online], HTML ed., [citováno 11. 4. 2012], <http://www.uloz.to/x3tpjL7/vaclav-havel-vecny-buric-cesko-2009-avi>.

¹¹ Eda KRISEOVÁ, *Václav Havel, životopis*, Brno 1991, s. 113; V. HAVEL, citované dílo, s. 205.

¹² V. HAVEL, citované dílo, s. 387.

„...nucen se při tom obratně skrývat před donašeči (hlavně před obludnou figurou jistého O. J.), pro které by to bylo skvělou příležitostí k „bonzu““.¹³

Podmínky na pracovišti Kovošrotu popsal Václav Havel později takto: „To bylo, jak je ta věznice jako hvězdice, že jo, tak v jednom z těch trojúhelníků byla nekonečná hromada zbytků zamaštěnejch drátů a různejch kabelů a my jsme to tam zbavovali těch bužírek, toho obalu, tý gumy, a seděli jsme tam třeba v zimě, v mrazu, na těch šílenejch hromádách toho. Nějak se to vážilo a podle kil, kolik toho člověk osvobodil, tak snad byl hodnocen. Samo sebou že byl boj o dráty, protože z tenounkých drátků, když máš sundávat tu bužíрку, tak jich uděláš hromádku za celej den, a když máš tlustej kabel, tak šup a máš desetkrát víc kilo, že jo. To se vědělo, že prostě ráno nastane nesmírná honba a roačka po těch výhodnějšich jaksi úkolech. A tam je to hlavně špinavý a náказы a takovej bordel...“¹⁴

Již zmíněné, v mnoha případech ryze filozofické dopisy Václava Havla, v nichž se samozřejmě nesmělo objevit ani slovo o samotném průběhu věznění, se později staly součástí uceleného souboru, vydaného pod názvem „Dopisy Olze“ (součástí tohoto svazku jsou také dopisy napsané ještě ve vyšetřovací vazbě v Ruzyni a ve výkonu trestu v Heřmanicích).¹⁵ Podle Havlových slov mu prý dopisy psané ve vězení „zachránily život a dodaly mu smyslu“.¹⁶

Z běžného vězeňského života se v jeho dopisech vyskytují zcela výjimečně pouze „nezávadné“, přesto vše vypovídající útržky, jako například v dopise ze srpna 1981: „Dnes jsem tu zhlédl estrádní představení, které provedli vězňové pro vězně, dost se mi to líbilo a hlavně mne to velice dojalo. Už v Heřmanicích mne tyhle věci – těžko vysvětlit proč – moc dojímalý; celým svým lidským kontextem je to cosi zvláštního a neopakovatelného, co stěží nalezneme obdobu na jakémkoliv jevišti „venku“.“¹⁷

Za zmínku stojí také Havlovy obsáhlé seznamy věcí, které si u manželky Olgy prostřednictvím svých dopisů „objednával“ do výkonu trestu (např. kuřivo, potraviny, drogistické zboží ad.). Přestože si řadu z nich po doručení nakonec nesměl odnést s sebou na celu, nepochybně mu alespoň ty některé zpříjemnily pobyt ve vězení, i když o ně byl někdy svými spoluvězni okraden.¹⁸ Jak uvádí jeden z Havlových spoluvězňů, Petr Batěk, takto doručené zboží jim sloužilo také ke směně: „Václav Havel v té době byl velmi silným kuřákem, já naopak nekuřákem, takže jsme, pokaždé když nám přišly jednou za tři měsíce balíčky od rodin, dělali výměnný obchod. Ode mě dostával cigarety a mně dával čokoládu nebo pokaždé něco z toho, co mu pravidelně přivoážela v těch povolených balíčcích manželka Olga.“¹⁹

¹³ V. HAVEL, *Dálkový výslech (dvě odpovědi)*, in: J. Gruntorád, P. Uhl (edd.), *O československém vězeňství*. Sborník Charty 77, Praha 1990, s. 75-78.

¹⁴ Dokument Jana Nováka a Adama Nováka „Občan Havel jede na dovolenou“ (DVD), Chicago Motion Pictures, 2007.

¹⁵ E. KRISOVÁ, citované dílo, s. 119.

¹⁶ O. ZARYCKÝ, citované dílo, s. 65.

¹⁷ V. HAVEL, *Dopisy Olze*, Brno 1990, s. 212.

¹⁸ Tamtéž, s. 272, 287, 298.

¹⁹ Seděl s Havlem: Byl to hodnej chlap, nedali bychom ho [online], HTML ed., [citováno 25. 4. 2012], <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/Sedel-s-Havlem-Byl-to-hodnej-chlap-nedali-bychom-ho-217899>.

Václava Havla potkaly ve výkonu trestu také nejrůznější zdravotní problémy, včetně těch na první pohled banálních, které mu naopak věznění nikterak neulehčovaly. Jak jednu takovou zdravotní komplikaci prožíval se lze dočíst opět v jednom z jeho dopisů: „Prožil jsem pekelný týden: kombinace bolení zubu s pobytem ve vězení je hrozná věc (jedno umocňuje dopad druhého), která by se dobře hodila do katalogu Jobových utrpení. Poprvé od května 1977, kdy jste mne vezli z vazby, jsem plakal (!) – neboj, nikdo to neviděl – nepočítám-li ovšem dojetí z Libuše, Prodané nevěsty apod. Bylo to ve chvíli, kdy jsem se nejvíce svíjel v bolestech, a bylo mi odepřeno povolení si po práci lehnout. (Později jsem si ho vydobyl.) [...] Omlouvá mne snad, že jsem nebyl zcela při sobě a byla to do značné míry fyziologická věc. Před chvílí jsem si probodl jehlou dáseň, vytekl litr hnisu a bolest přestala. Okolnost, že jsem jehlu sterilizoval ohněm a že беру penicilín, mi dává naději, že nedostanu sepsi a do rána neumřu a budu tento svět ještě nějaký čas obtěžovat svou identitou.“²⁰

Návštěvy (pouze manželky a bratra) měl Havel povoleny jednou za čtvrt roku. Jejich úvodu vždy předcházelo upozornění, aby se témata hovoru týkala výhradně rodinných záležitostí. Přesto se jim, dle vyprávění manželky Olgy, pokaždé podařilo domluvit se o všem, neboť ostatní přítomní vůbec nevěděli, oč se jedná. Olga Havlová se vždy snažila přijít na návštěvu oblečená co nejbarevněji, nejpěkněji a namalovaná, protože „Vašek si to přál.“ Byl to jeden z mála způsobů jak oživit všudypřítomnou kriminální šed.²¹

Václav Havel si volné chvíle na cele krátil četbou nejrůznějších knih z ústavní knihovny nebo z domova, ale sám se zmiňuje i o jejich vlastních nákupech: „Mimo Musila jsem si koupil ještě *Dějiny architektury 20. století, knihu o významu nebeských těles v lidských dějinách a Čechovovy povídky*.“²² Manželce také zasílal příkazy k nákupům dalších knih (např. od Hofmannsthal) či hudby (např. Pink Floyd).²³

Václav Havel zřejmě nechtěl ani ve výkonu trestu promarnit jakoukoliv vhodnou příležitost k protirežimním aktivitám. P. Radim Hložánek, někdejší Havlův spoluvězeň na Borech, například vypráví, že na výročí Velké říjnové socialistické revoluce byl spolu s dalšími odsouzenými, včetně Václava Havla, v ústavním kině, kde vězňové hráli na kytary povolené skladby a „...vždy, když bachař odskočil na cigaretu, spustili pořádné protistátní „divočáky“. Zatím dával Václav Havel v sále *dohromady protestní petici proti politickým poměrům v Československu*“. Jak sám Hložánek uvádí, bylo to právě v době, kdy v Madridu probíhalo následné zasedání zemí, jež se přihlásily k dodržování lidských práv na Helsinské konferenci.²⁴

Na Borech si ve stejné době jako Havel odpykávali svůj trest i další signatáři Charty 77, například Jiří Dienstbier, pozdější první polistopadový ministr zahraničních věcí, dále Albert Černý, Jan Litomiský, P. Josef Vlček, P. František Lízna

²⁰ V. HAVEL, citované dílo, s. 275.

²¹ E. KRISEOVÁ, citované dílo, s. 114.

²² V. HAVEL, citované dílo, s. 243-244, 285, 325.

²³ Tamtéž, s. 226, 271.

²⁴ Vzpomínky na Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 4. 2012], <http://www.kna.cz/zpravy/vzpominky-na-vaclava-havla.html>.

či Václav Valeš, polistopadový ministr zahraničního obchodu (ministr téhož resortu také v letech 1965-1968)²⁵, kteří tam tehdy společně sestavili svou „stínovou vládu“ (nutno ale podotknout, že všichni nebyli ubytováni na stejném oddíle).²⁶ Spoluvězněm Václava Havla na cele byl však pozdější arcibiskup pražský, metropolita a primas český Dominik Jaroslav kardinál Duka.²⁷ Zřejmě již od prvního jejich setkání ve vězení na Borech v roce 1981 lze hovořit o vzájemném přátelství. Dominik Duka při vzpomínání na toto období svého života například uvádí, že Havel přišel jednoho dne na cele s myšlenkou na výrobu improvizovaných růženců z drobných uzlíků místo kuliček a šněrovadel. Oba pak shodně uvádějí, že společně založili šachový kroužek, neboť hra šachu byla jedinou povolenou nedělní aktivitou odsouzených, a tuto hru využívali ke sloužení tajných mší svatých.²⁸ Václav Havel vzpomíná na spoluvězně Dominika Duku takto: „Jaroslav Duka byl výbornej a pomáhal nám všem tím, že nám dodával naději. My jsme měli takový tajný modlitby, tajný mše, všelijak složitě zamaskovaný, při gymnastice nám on citoval z evangelia, interpretoval to a tak. Jsem rád, že jsem ho zažil tehdy v tom vězení, to bylo povzbuzující.“²⁹

Jiří Dienstbier zase vzpomíná na svá setkání s Václavem Havlem na Borech: „V posledním květnovém týdnu 1982, šest dní před mým propuštěním z vězení, nás z knihárny přestěhovali na první úsek, kde byl ubytován Václav Havel. Oba jsme měli dopolední směnu, počasí bylo příznivé a dvůr většinou otevřený. Jako naschvál, abychom se mohli pět odpolední procházet po borských Versailles, posledním z osmi dvorů mezi křídly hvězdicové trestnice, kde výrobní boudy a harampádí ještě nezrušily trávníky a květinové záhony snad z dob Rakouska-Uherska. Vždyť předtím jsme se mohli celé měsíce vidět jen na okamžik při výdeji jídla na centrále, při oslavách Vítězného února či Říjnové revoluce, při sportovních soutěžích, na ojedinělém koncertu Bachových nahrávek či na minutu u katru, když se prádelna vracela do svých cel.“³⁰ Na tomto místě je nutné uvést, že mezi politickými vězni platilo nepsané pravidlo hlásit se na všechny společné aktivity,

²⁵ Oficiální webové stránky Úřadu vlády ČR [online], HTML ed., [citováno 4. 4. 2012], <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=42080>.

²⁶ Jana PETROVÁ, *Zapomenutá generace osmdesátých let 20. století*, Plzeň 2009, s. 16.

Litomiský Havlovi ve vězení radil, ať žádost o milost odmítne [online], HTML ed., [citováno 22. 4. 2012], http://pelhrimovsky.denik.cz/zpravy_region/20111219litomisky-radil-havlovi.html.

Dokument České televize *Václav Havel a Dominik Duka: Společný výslech*, 2011 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10389664200-vaclav-havel-a-dominik-duka-spolecny-vyslech/31129838012/>.

²⁷ Dominik Duka nebyl jediným vězněm, který obýval celu s Václavem Havlem. Havel byl například také nějaký čas společně ubytován s Petrem Bařkem.

²⁸ Dokument České televize *Václav Havel a Dominik Duka: Společný výslech*, 2011 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10389664200-vaclav-havel-a-dominik-duka-spolecny-vyslech/31129838012/>.

²⁹ Rozhovor Václava Moravce s Václavem Havlem, Česká televize 2010 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=G1kpoEcPTE&NR=1&feature=endscreen>.

³⁰ V. HAVEL, *Dopisy Olze*, Brno 1990, s. 383.

ať už sportovní, kulturní či jiné, jen aby se mohli společně vidět a případně spolu alespoň krátce promluvit.³¹

Návštěva ministra spravedlnosti ČSR JUDr. Antonína Kašpara v Útoaru SNV Plzeň dne 26. 8. 1982. První zleva vedoucí odboru pro právní politiku oddělení státní administrativy ÚV KSČ a předseda senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSR Josef Marek, druhý zleva náčelník útvaru mjr. RSDr. Pavel Vávra, čtvrtý zleva ministr spravedlnosti, pátý zleva náčelník správy SNV ČSR plk. Ing. Oldřich Procházka. Skupina právě hledí na pracoviště „prádelna“ (Archiv Věznice Plzeň)

Zajímavou a nejednou zmiňovanou vzpomínkou Václava Havla na své „nepolitické“ spoluvězně je příhoda, kdy tito odsouzení zcela vážně předpovídali jednotlivým „politickým“ vězňům dosažení vysokých státních a církevních funkcí. Ti to prý však vnímali spíše jako posměch z jejich strany, neboť taková „proroctví“ v dané situaci působila naprosto fantasticky a proto komicky. Přesto se nakonec ukázalo, že kriminálníci tím projevili větší „historický instinkt“ než vězni politici.³²

Vězeňský personál v Plzni na Borech samozřejmě neměl k politickým vězňům jakékoliv zvláštní ohledy, ani nesměl mít. Díky vzpomínkám Františka Lízny víme například o chování dvou plzeňských dozorců, dobře známých mezi tehdejšími politickými vězni. Jednoho přezdívali „Prdelka“, protože prý vězňům velmi často nadával slovy: „Já tě nakopu do prdele!“. Druhým a prý obávaným dozorcem byl jakýsi Sedláček – pravděpodobně Josef Sedláček, který sloužil na Borech v letech 1970 až 1990, v roce 1978 a znovu v roce 1986 byl vyznamenán a v roce 1987

³¹ Vzpomínky na Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 4. 2012], <http://www.kna.cz/zpravy/vzpominky-na-vaclava-havla.html>.

³² Dokument České televize *Václav Havel a Dominik Duka: Společný výslech*, 2011 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10389664200-vaclav-havel-a-dominik-duka-spolecny-vyslech/31129838012/>.

byl mimořádně povýšen do hodnosti majora „za příkladné a iniciativní plnění služebních úkolů“.³³ O to více mezi těmito „příklady“ vyčnívaly čestné postoje jednotlivců z řad personálu věznice, jako tomu bylo v případě osobní zkušenosti Dominika Duky. Tomu jakýsi nadporučík, velitel směny ve vazební části věznice, doporučil, aby napsal žádost o podporu ve své trestní věci tehdejšímu kardinálu Františku Tomáškoví. Onen nadporučík pak tento dopis vynesl z věznice, poslal ho a kardinál Tomášek mohl intervenovat u příslušného soudu v Dukův prospěch.³⁴

Na základě dlouhodobě plánovaného operačního zákroku byl Václav Havel dne 17. září 1981 opětovně převezen do vězeňské nemocnice v Praze na Pankráci, kde zůstal až do října. Zpět do Plzně se vrátil dne 13. října a umístěn byl na ústavní ošetřovnu, ze které byl propuštěn o dva týdny později dne 30. října.³⁵

Po vykonání poloviny trestu odnětí svobody si Václav Havel podal žádost o podmíněné propuštění. Místně příslušný Okresní soud Plzeň-město tuto žádost v jeho přítomnosti projednal a zamítl dne 8. prosince 1981.³⁶ Samotný průběh jednání před soudem Havel komentuje v dopise datovaném dne 12. prosince 1981: *„Milá Olgo, mám dojem, že hlavní událost minulého týdne – má „půlka“ – se vydařila: žádná nenadálá věc vám nezabránila přijet (...), já stihl před zasedáním vypít svůj odpolední čaj, řekl jsem tam, co bylo pro pořádek třeba říct, a podařilo se mi (aspoň jak se mi zdá) uchovat si tu míru důstojnosti, která byla v dané (poněkud absurdní) situaci dosažitelná. Vnější rámec byl korektní, nebyl jsem nijak ponížen nebo zesměšněn, mile mne lechtalo i zapomenuté oslovení „pane“, a vše se – byť přirozeně v náležitém zjednodušení – nakonec vyjevilo tak, jak mělo. Můj výsledný pocit byl tedy harmonicky radostný, mimo jiné i díky tomu, že teprve teď, když to bylo jaksi „úředně“ potvrzeno, jsem si v celém rozsahu uvědomil, že mám už větší (a doufám i horší) část trestu za sebou.“*³⁷

O necelý rok později, na začátku listopadu 1982, krátce před státní návštěvou prezidenta Gustáva Husáka v Rakousku, dostal Václav Havel nabídku od představitelů ministerstva vnitra, aby si podal žádost o milost. Havel na to vzpomíná takto: *„Vzali si mě do jiné místnosti, přivezli tam i mojí ženu, protože já jsem řekl, že o tak vážných věcech se musím radit s ní, a oni samo sebou*

³³ Vzpomínky na Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 4. 2012], <http://www.kna.cz/zpravy/vzpominky-na-vaclava-havla.html>; AV Plzeň, seznam příslušníků SNV pro nástupní školu SNV v Ostrově r. 1970 ze dne 17. 9. 1970, sign. K9-SLF, kart. 9; výpisy z rozhodnutí prezidenta republiky č. 8210/78-5 ze dne 17. 4. 1978 a č. 200.650/86 ze dne 24. 4. 1986, sign. K14-SLB-1, kart. 14; kádrový rozkaz ministra spravedlnosti ČSR č. 16 ze dne 28. 4. 1987, sign. K14-SLB-2, kart. 14.

³⁴ J. PETROVÁ, citované dílo, s. 15.

³⁵ Základní kniha vězňů č. 11 (zákl. č. 018180 až 019950), vedená od 21. 5. 1981 do 24. 11. 1981, uložena ve spisovně oddělení správního Věznice Plzeň.

V. HAVEL, citované dílo, s. 198, 231.

³⁶ Oficiální webové stránky Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 3. 2012], <http://vaclavhavel.cz/index.php?sec=2&id=1>.

³⁷ V. HAVEL, citované dílo, s. 244.

odposlouchávali ten můj rozhovor s ní ve zvláštní místnosti. No a z toho rozhovoru vyplynulo, že nabídku takovou přijímati nebudu.“³⁸

Fotografie dokumentující kázeňsky trestnou činnost odsouzených v Útvaru SNV Plzeň, 80. léta 20. stol.
(foto: Archiv Věznice Plzeň)

Poněkud odlišně však na tuto příhodu vzpomíná Havlův spoluvězeň František Lízna. Ten popisuje, že Havlovi naopak nebylo umožněno poradit se o nabídce se svou ženou, jak žádal, a proto si prý vymínil alespoň radu se svými třemi přáteli z vězení. Těmi přáteli měli být Václav Valeš, Jan Litomiský a právě František Lízna. Když prý jim Havel v přítomnosti „policisty“, který rozhovor nahrával, popsal situaci a požádal je o radu, dva ze tří mu doporučili, aby nabídku odmítl. Pouze Václav Valeš, o němž se později dozvěděli, že byl agentem StB, mu prý řekl: „Vašku, podepiš to, protože nemá cenu, abys tady seděl!“ Havel prý stále váhal. Při svém zvažování se měl dokonce zeptat i onoho policisty, co by mu poradil on. Ten prý však pouze odsekl: „Nic!“ Nakonec se tedy Havel rozhodl nabídku nepřijímat. „Všechny nás pak za to potrestali. (...) Mě dali na nějaký čas do díry. A Vaška Havla odveleli z prádelny, kde byla poměrně čistá práce, do šrotoviště. On nebyl vězeň, který měl nějaká privilegia, jak se někdy lživě tvrdí. Pořád byl sledován konfidenty režimu a neměl žádné výhody,“ dodává Lízna.³⁹

³⁸ Dokument České televize *Václav Havel, vězeň číslo 9658* z cyklu „V zajetí železné opony“, 2007 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=lu9baJrPPzg&feature=relmfu>.

³⁹ Komunisté se báli, aby jim Václav neumřel [online], HTML ed., [citováno 22. 4. 2012], <http://www.jesuit.cz/clanek.php?id=727>.

Václav Havel a František Lízna tedy vzpomínají na tutéž příhodu dosti odlišně. Uvedený rozpor lze však přičítat spíše významnému časovému odstupu než čemukoliv jinému.

Ještě dne 22. ledna 1983 Václav Havel napsal dopis k situaci v disentu a následujícího dne údajně „náhle“ onemocněl těžkým zápalem plic.⁴⁰ Havlův tehdejší spoluvězeň a kamarád Marek Šimon k tomu uvádí: „*On dostal zápal plic, a to jsem měl právě pocit, že ho tam snad chtějí zabít, protože on měl nějaký čtyřicítky horečky a chrchlal, ale to my už jsme spolu potom nebyli na cele, takže jsme si jenom dopisovali různějma motákama...*“⁴¹ Tento Havlův zdravotní stav potvrzuje i MUDr. Olga Toušková, která v roce 1983 pracovala u Rychlé záchranné služby v Plzni. Zřejmě právě ona, jak popisuje, byla k takto nemocnému Václavu Havlovi přivolána uprostřed jedné noci: „*Do věznice jsem vyjížděla relativně často, většinou se jednalo o případy sebevražd nebo polknutých předmětů apod. Tento výjezd však byl, ve srovnání s ostatními mými výjezdy na Bory, zcela atypický tím, že byl v noci a že zdravotní stav pacienta nebyl akutní. Zcela evidentně se totiž jednalo o zanedbaný rozvinutý zápal plic, který musel být zřejmý již v předešlých dnech. Z toho důvodu jsem byla na přítomné dozorce nepříjemná, na to si pamatuji. Řekla jsem jim, že je bezpodmínečně nutné jeho převezení na plicní kliniku a dobře si pamatuji, jak se mě někdo z přítomných dozorců ptal, jestli je to opravdu nutné a já mu odpověděla, že je to nutné. Ovšem Václava Havla jsem tenkrát ještě neznala ani podle jména, jeho výrazný obličej a „hrozný“ zdravotní stav jsem si však nějak zapamatovala. Když jsem pak po „listopadu 1989“ viděla fotografie Václava Havla z počátku osmdesátých let, tak jsem si uvědomila, že tím někdejší pacientem byl určitě on.*“⁴²

Z plzeňské věznice byl Václav Havel, pravděpodobně na základě stanoviska MUDr. Touškové, převezen do pražské vězeňské nemocnice dne 28. 1. 1983, odkud byl pak dne 7. 2. 1983 „propuštěn na svobodu“ a rovnou předán civilnímu zdravotnickému zařízení.⁴³ „*No ten převoz je mou nejtemnější vzpomínkou, protože jsem jel spoutanej, že, jako při eskortě, a tím hůř se mi dýchalo, nějak se mi ty plíce tím ještě víc stáhly a vyloženě jsem se tam dusil a jakási hrdost mi znemožňovala je požádat, aby mi sundaly ty pouta, i když by to samo sebou mohli udělat. No a potom ale se stala ta dobrá věc, že jsem to všechno barvitě vylíčil v dopise domů, kterej jsem nepočítal s tím, že může ta cenzura pustit, a nějaký lajdák na Pankráci to pustil, ten dopis, a moje žena tady rozpoutala takovou kampaň za mé propuštění a taková mezinárodní solidarita byla, Pavel Kohout se v tom hodně angažoval, a odvezli mě do Nemocnice pod Petřínem, a tímto způsobem jsem tedy byl propuštěn*“, vzpomíná Václav Havel.⁴⁴

⁴⁰ Oficiální webové stránky Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 3. 2012], <http://vaclavhavel.cz/index.php?sec=2&id=1>.

⁴¹ Dokument České televize *Václav Havel, vězeň číslo 9658* z cyklu „V zajetí železné opony“, 2007 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=Iu9baJrPPzg&feature=relmfu>.

⁴² Rozhovor s MUDr. Olgou Touškovou, skutečným autorem dne 5. 4. 2012.

⁴³ Oficiální webové stránky Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 3. 2012], <http://vaclavhavel.cz/index.php?sec=2&id=1>.

⁴⁴ Dokument České televize *Václav Havel, vězeň číslo 9658* z cyklu „V zajetí železné opony“, 2007 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012],

Je nezbytné na tomto místě ještě uvést, kdo byl vlastně ve sledovaném období náčelníkem Útvaru SNV ČSR Plzeň, jenž nesl za jeho chod svůj díl odpovědnosti. V letech 1980 až 1990 jím byl RSDr. Pavel Vávra, který byl právě v období, kdy si ve věznici na Borech odpykávali své tresty nejvýznamnější představitelé domácí opozice, minimálně třikrát vysoce vyznamenán. Nejprve mu byl kádrovým rozkazem ministra spravedlnosti ČSR ze dne 15. dubna 1982 udělen čestný odznak „Vzorný příslušník SNV ČSR“, poté mu byla rozhodnutím presidenta republiky ze dne 26. dubna 1984 propůjčena medaile „Za upevňování přátelství ve zbrani III. stupně“ a konečně kádrovým rozkazem ministra spravedlnosti ČSR ze dne 23. října 1985 mu byla udělena „medaile Sboru nápravné výchovy ČSR“. Uvedená vyznamenání RSDr. Vávra samozřejmě obdržel „...za příkladné plnění služebních povinností [...] za prohlubování přátelských, internacionálních vztahů se Sovětským svazem a jeho ozbrojenými silami a za příkladnost a obětavost při plnění služebních i stranických úkolů [...] za aktivní podíl na budování a upevňování Sboru nápravné výchovy ČSR.“⁴⁵

Brány borské věznice tedy Václav Havel opustil v roce 1983 jako velmi nemocný politický vězeň komunistického režimu, o sedm let později se na Bory vrátil již jako svobodný občan ve funkci prezidenta svobodného československého státu.

Již jako prezident navštívil Plzeň dne 6. května 1990, aby se zde zúčastnil prvních „porevolučních“ oslav osvobození Plzně Americkou armádou v roce 1945.⁴⁶ Na prohlídku svého někdejšího plzeňského žaláře si tedy ani nemohl zvolit lepší datum.⁴⁷

„Den před uvedenou návštěvou jsme se ve věznici dozvěděli, že následujícího dne přijede pan prezident Havel do Plzně. Některé z nás napadlo, že by se teoreticky mohl chtít zastavit i ve věznici na Borech, kde byl několik let předtím sám vězněn. O jeho rozhodnutí navštívit plzeňskou věznici však nikdo dopředu nevěděl.“, říká npor. Bc. Pavel Hrdlička, současný zástupce vedoucího oddělení výkonu vazby a trestu Věznice Plzeň, který dne 6. května 1990 sloužil ve věznici ve funkci vrchního inspektora strážní služby. Z důvodu tehdejší nepřítomnosti vedení věznice a z titulu jím zastávané funkce provázel prezidenta Václava Havla po věznici právě npor. Bc. Hrdlička: *„Když pan prezident vystoupil z vozu, podal jsem mu hlášení a přivítal ho. Pak jsme prošli chodbou dnešního Školského vzdělávacího střediska až na kříž, kde jsme se zastavili a pan prezident trochu zavzpomínal. Přistoupil k oknu mezi dnešními křídly I/3 a I/4 a díval se na dvůr, kde kdysi pracoval na „pracovišti Kovošrot“. [...] Pan prezident poznamenal,*

<http://www.youtube.com/watch?v=Iu9baJrPPzg&feature=relmfu>.

⁴⁵ AV Plzeň, výpis z kádrového rozkazu ministra spravedlnosti ČSR č. 8 ze dne 15. 4. 1982, sign. K14-SLB-2, kart. 14; výpis z rozhodnutí presidenta republiky č. 8240/84-1 ze dne 26. 4. 1984, sign. K14-SLB-1, kart. 14; výpis z kádrového rozkazu ministra spravedlnosti ČSR č. 50 ze dne 23. 4. 1985, sign. K14-SLB-2, kart. 14.

⁴⁶ Nová pravda, 7. 5. 1990, s. 2.

⁴⁷ Deník Nová Pravda dne 7. 5. 1990 uvedl, že prezidenta Havla po věznici na Borech doprovázel také předseda vlády ČR PhDr. Petr Pithart.

že tam tehdy pracoval i v opravdu velké zimě“. Po této zastávce došli na dnešní křídlo I/5, kde se nacházely cely, ve kterých byl Václav Havel vězněn. „Nejprve jsme v prvním patře navštívili jednu celu na pravé straně ve směru od kříže a pak jsme po schodech sešli do přízemí, kde pan prezident chtěl vidět svou druhou celu. Mám za to, že to byla jedna z prvních cel opět na pravé straně ve směru od kříže.“ Obě navštívené cely byly tehdy neobsazené, neboť v té době bylo relativně krátce po vyhlášení prezidentské amnestie. Po jejich prohlídce pak společně odcházeli přízemím věznice opět přes centrálu (tzv. „kříž“) a dále tzv. „pánskou“ chodbou přímo před vchod do budovy věznice. Podle npor. Bc. Hrdličky proběhla návštěva velmi rychle a trvala jen asi 25 minut.⁴⁸

Ve stejný den, tedy 6. května 1990, bylo Václavu Havlovi uděleno čestné občanství města Plzně.⁴⁹ O téměř dvacet let později, u příležitosti 20. výročí pádu komunistického režimu v Československu, pak v Plzni obdržel prestižní „Cenu 1. června“, udělovanou městem „za významný přínos k objasnění a prosazení principu demokracie, svobody a spravedlnosti a za důslednou obhajobu lidských práv a svobod“. Václav Havel při přebírání této ceny mimo jiné poznamenal: „Určitou část svého života jsem strávil v plzeňské věznici Bory, kam jsem se dostal za to, že jsem se zasazoval za lidská práva. Nyní za totéž dostávám v Plzni cenu.“⁵⁰

Život Václava Havla byl plný absurdit a paradoxů, ten největší možná zažil právě v Plzni. Lze si jen přát, aby za bránu plzeňské věznice (ale nejen té) již nikdy nevstročil odsouzený neviný člověk, natož pak obhájce lidských práv a svobody.

Madeleine Albrightová: „Jako vězeň konfrontoval své vězňitele pravdou, protože kolaboraci považoval za odpornou a naději za mocnější než jakoukoliv zeď.“⁵¹

Karel Schwarzenberg: „Pane prezidente, za pravdu a lásku a jejich vítězství budeme nadále bojovat. Neustaneme, můžete se na nás spolehnout.“⁵²

Použité prameny a literatura

Archiv Věznice Plzeň:

- sign. K35-SLD, kart. 35, rozhovor s npor. Bc. Pavlem Hrdličkou, uskutečněný autorem dne 29. 12. 2011,

⁴⁸ AV Plzeň, rozhovor s npor. Bc. Pavlem Hrdličkou, uskutečněný autorem dne 29. 12. 2011, kart. 35, sign. K35-SLD.

⁴⁹ Oficiální webové stránky města Plzně [online], HTML ed., [citováno 7. 4. 2012], http://www.plzen.eu/o-meste/informace-o-meste/oceneni-mesta/chap_342/oceneni-mesta.aspx.

⁵⁰ Václav Havel převzal v Plzni Cenu 1. června [online], HTML ed., [citováno 7. 4. 2012], <http://www.mediafax.cz/regiony/2878607-Vaclav-Havel-prevzal-v-Plzni-Cenu-1-cervna>.

⁵¹ Záznam pohřbu prezidenta Václava Havla, 2011 [online], HTML ed., [citováno 6. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=ZqjBImZ5gxA&feature=related>.

⁵² Záznam pohřbu prezidenta Václava Havla, 2011 [online], HTML ed., [citováno 6. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=HLD1kllevo&feature=relmfu>.

- sign. K9-SLF, kart. 9, seznam příslušníků SNV pro nástupní školu SNV v Ostrově r. 1970 ze dne 17. 9. 1970,
- sign. K14-SLB-1, kart. 14, výpisy z rozhodnutí prezidenta republiky,
- sign. K14-SLB-2, kart. 14, výpisy z kádrových rozkazů ministra spravedlnosti ČSR.

Spisovna oddělení správního Věznice Plzeň:

- základní kniha vězňů č. 11 (zákl. č. 018180 až 019950), 21. 5. 1981-24. 11. 1981.

Rozhovor s MUDr. Olgou Touškovou, uskutečněný autorem dne 5. 4. 2012.

Oficiální webové stránky města Plzně [online], HTML ed., [citováno 7. 4. 2012], http://www.plzen.eu/o-meste/informace-o-meste/oceni-mesta/chap_342/oceni-mesta.aspx.

Oficiální webové stránky Úřadu vlády ČR [online], HTML ed., [citováno 4. 4. 2012], <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=42080>.

Oficiální webové stránky Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 3. 2012], <http://vaclavhavel.cz/index.php?sec=2&id=1>.

Dokument České televize *Václav Havel, vězeň číslo 9658* z cyklu „V zajetí železné opony“, 2007 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=lu9baJrPPzg&feature=relmfu>.

Dokument České televize *Václav Havel a Dominik Duka: Společný výslech*, 2011 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10389664200-vaclav-havel-a-dominik-duka-spolecny-vyslech/31129838012/>.

Dokument vyrobený Interscience filmem v koprodukcí s NDR/ARTE *Václav Havel: věčný buřič*, 2010 [online], HTML ed., [citováno 11. 4. 2012], <http://www.uloz.to/x3tpjL7/vaclav-havel-vecny-buric-cesko-2009-avi>.

Rozhovor Václava Moravce s Václavem Havlem, Česká televize 2010 [online], HTML ed., [citováno 2. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=GIkpoEcCPTE&NR=1&feature=endscreen>.

Václav Havel převzal v Plzni Cenu 1. června [online], HTML ed., [citováno 7. 4. 2012], <http://www.mediafax.cz/regiony/2878607-Vaclav-Havel-prevzal-v-Plzni-Cenu-1-cervna>.

Komunisté se báli, aby jim Václav neumřel [online], HTML ed., [citováno 22. 4. 2012], <http://www.jesuit.cz/clanek.php?id=727>.

Litomiský Havlovi ve vězení radil, ať žádost o milost odmítne [online], HTML ed., [citováno 22. 4. 2012], http://pelhrimovsky.denik.cz/zpravy_region/20111219litomisky-radil-havlovi.html.

Seděl s Havlem: Byl to hodnej chlap, nedali bychom ho [online], HTML ed., [citováno 25. 4. 2012], <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/Sedel-s-Havlem-Byl-to-hodnej-chlap-nedali-bychom-ho-217899>.

Vzpomínky na Václava Havla [online], HTML ed., [citováno 30. 4. 2012], <http://www.kna.cz/zpravy/vzpominky-na-vaclava-havla.html>.

Záznam pohřbu prezidenta Václava Havla, 2011 [online], HTML ed., [citováno 6. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=ZqJBIImZ5gxA&feature=related>.

Záznam pohřbu prezidenta Václava Havla, 2011 [online], HTML ed., [citováno 6. 4. 2012], <http://www.youtube.com/watch?v=HLD1klleevo&feature=relmfu>.

Dokument Jana Nováka a Adama Nováka *Občan Havel jede na dovolenou* (DVD), Chicago Motion Pictures, 2007.

Václav HAVEL, *Dálkový výslech (dvě odpovědi)*, in: J. Gruntorád, P. Uhl (eds.), *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*, Praha 1990.

Václav HAVEL, *Dopisy Olze*, Brno 1990.

Eda KRISEOVÁ, *Václav Havel, životopis*, Brno 1991.

Jana PETROVÁ, *Zapomenutá generace osmdesátých let 20. století*, Plzeň 2009.

Oleksij ZARYCKYJ, *Václav Havel – Portrét kreslený zvenčí*, Řitka 2007.

Nová pravda, 7. 5. 1990, s. 2.

POSLÁNÍ HISTORICKÉ EXPOZICE NEJEN VE VĚZNICI PLZEŇ

Aleš Kýr, Alena Kafková

Ve Věznici Plzeň byla dne 2. dubna 2012 oficiálně otevřena historická expozice, kterou připravili pracovníci Kabinetu dokumentace a historie VS ČR ve spolupráci s vedoucím sekretariátu ředitele Věznice Plzeň. Expozice dokumentuje vznik a vývoj trestního ústavu pro muže v Plzni na Borech a je členěna do sedmi vývojových etap, souvisejících s vývojem státní správy, trestního práva a vězeňství. Moderní základy českého vězeňství vznikaly ve druhé polovině 19. století v rámci vězeňského systému rakouské, habsburské monarchie. V té době dochází k prosazování nápravy vězněného pachatele v rámci tzv. progresivního výkonu trestu. K dosažení tohoto cíle byla zaváděna diferenciací vězňů jednak podle pohlaví a věku, jednak podle stupně jejich kriminálního narušení a snahy o dosažení nápravy. Základní způsoby zacházení zahrnovaly mravní výchovu, prováděnou duchovními správci, všeobecné vzdělávání, zajišťované ústavními učiteli a zaměstnávání trestanců, spojené s motivačním odměňováním. Zvýšený důraz byl kladen na dodržování tzv. Domácího řádu, upravujícího disciplinární třídy, práva a povinnosti trestanců a stanovil disciplinární tresty.

Nejstarší pohled na borskou trestnici z roku 1878 (foto: Archiv Věznice Plzeň)

C.k. mužský trestní ústav v Plzni (K.k. Männer-Strafanstalt in Pilsen) byl postaven v letech 1874-1878 v lokalitě „Na Borách“ podle anglického vzoru pro 915 trestanců. Dne 15. července 1878 bylo přijato prvních 43 trestanců, převezených ze Svatováclavské trestnice v Praze a pod prvním pořadovým číslem byl zapsán Bedřich Schneiberg. Další trestanci byli postupně přiváženi z Brna, Znojma, Českých Budějovic, Prahy, Liberce a plzeňské soudní věznice. Podle nařízení ministerstva spravedlnosti byli zde soustřeďováni političtí vězni z Čech, Moravy, Slezska, Dolního a Horního Rakouska, Solnohradska a Štýrska a další odsouzení k trestu těžkého žaláře nad 10 let. V roce 1894 zde vykonávalo trest

33 osob, odsouzených v politickém procesu s tzv. Omladinou včetně pozdějšího ministra financí Aloise Rašína.

Práva a povinnosti trestanců upravoval Domácí řád a jeho porušování bylo kázeňsky trestáno. S výjimkou politických vězňů a nemocných byli všichni povinni vykonávat přidělenou práci při zajišťování provozu trestnice, v ústavních dílnách a výjimečně i mimo ústav pro potřebu státu nebo obce. K výchově, vzdělávání a péči o trestance sloužila ústavní škola, knihovna, kaple a nemocnice. Prvním ředitelem ústavu byl jmenován Julius Schnabel a do roku 1918 se v této funkci vystřídali: Eduard Axmann a Ondřej Peschek. Činnost trestního ústavu zajišťovalo 12 úředníků (ředitel, správce, kontrolor, 2 adjunkti, elév, lékař, 2 učitelé, 2 duchovní a inspektor vězeňské stráže), 99 členů dozorcí stráže (10 vrchních dozorců a 89 dozorců), 6 zaměstnanců v plynárně a 1 v pekárně. Vnější střežení vykonávala vojenská stráž c.k. infanterie v počtu 27 mužů.⁵³

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl trestní ústav přejmenován na *Trestnici pro muže v Plzni* a využíván k umisťování prvotrestaných osob a polepšitelných recidivistů ze země české a moravskoslezské a pro politické provinilce z celé republiky. V roce 1921 zde vykonával trest také komunista Antonín Zápotocký, pozdější prezident Československé republiky (1953-1957). Koncem roku 1928 zde bylo umístěno celkem 494 trestanců, z toho 13 za zločiny proti státu. Práva a povinnosti trestanců upravoval Domácí řád obdobným způsobem jako v předchozích letech. K zaměstnávání trestanců sloužily především nejružnější řemeslné dílny, ústavní zahrada a zemědělský statek v Liticích. Pravidelné vyučování v ústavní škole rozšiřovaly vzdělávací přednášky o nedělích a svátcích a kulturní život trestanců obohacoval ústavní orchestr.

V letech 1918-1939 postupně řídili trestnici přednostové: Karel Vlasák, Antonín Scheufler, JUDr. František Kočí, JUDr. Romuald Štefka a JUDr. Tomáš Šváb. Činnost trestnice zajišťovalo 7 úředníků (přednosta, správce, kontrolor, adjunkt, 2 kancelářské síly a inspektor vězeňské strážní služby), 5 smluvních zaměstnanců (lékař, 2 učitelé a 2 duchovní správci) a 98 členů vězeňské stráže (15 vrchních dozorců, 52 dozorců podúředníků, 19 dozorců a 12 pomocných dozorců). V roce 1930 došlo ke zrušení vojenského střežení trestnice, které převzala vězeňská stráž. V letech 1930-1936 se v trestnici uskutečnilo 6 odborných kurzů pro dozorce. Trestnice byla často navštěvována významnými domácími i zahraničními

---

⁵³Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852 č. 117 ř.z.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR (KDH), *Domácí řád pro vyšetřovance a trestance*, schválený výnosem c.k. ministerstva spravedlnosti ze dne 6. února 1899.

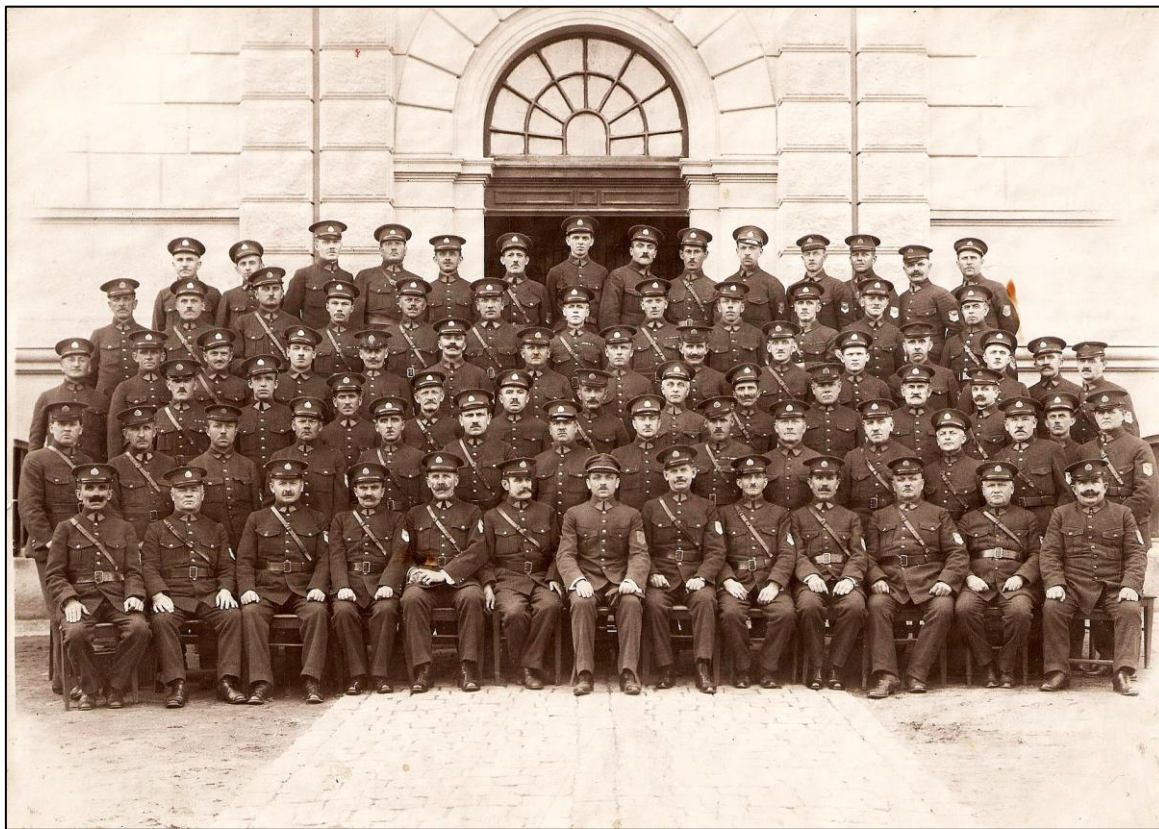
Bořivoj VAJGRT, *Vzpomínky z rakouských trestnic*, Praha 1896, část Bory, s. 2-46.

Karel KAŠPAR a kol., *Z historie útvaru SNV Plzeň*, výroční publikace, Plzeň 1978, s. 10-20.

K. KAŠPAR a kol., *Soubor názorných pomůcek a fotografií z historie vězeňství (1860-1918)*, studijní pomůcka, Plzeň 1988.

Lukáš PALEČEK, *Dějiny věznic Plzeň v datech*, nepublikovaná práce, Plzeň 2012, s. 1-2.

osobnostmi. V roce 1930 ji navštívili delegáti X. mezinárodního kongresu pro trestní právo a vězeňství, který se konal v Praze.⁵⁴

Dozorci borské trestnice v roce 1926 (foto: Archiv Věznice Plzeň)

Po rozpadu Československé republiky v důsledku německé nacistické okupace byla převedena *Trestnice pro muže v Plzni* do působnosti protektorátní justiční správy. Vedle českého názvu byl v úředním styku používán též německý název *Männerstrafanstalt in Pilsen*. Již po 15. březnu 1939 byl v trestnici umístěn velký počet osob židovského původu ve vazbě německé tajné státní policie (gestapa) a v této souvislosti bylo zabráno celé křídlo samovazeb „C“. Střežení prováděli příslušníci gestapa, jejichž velitelem se stal Josef Wex. Ze známých osobností byl zde vězněn Luděk Pik, bývalý poslanec Národního shromáždění a primátor města Plzně a prof. Josef Skupa, president Mezinárodní unie loutkářů a pozdější zakladatel Divadla Spejbla a Hurvínka. V průběhu roku 1939 byli trestanci německé národnosti

⁵⁴ František V. PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha 1925, s. 16-18.

KDH, *Vězeňství v československé republice*, publikace ministerstva spravedlnosti, Praha 1930, s.10-14.

Tamtéž, *Domácí řád pro mužské trestnice*, Praha 1937.

K. KAŠPAR a kol., *Z historie útvaru SNV Plzeň*, výroční publikace, Plzeň 1978, s. 20-39.

L. PALEČEK, *Pamětní kniha plzeňské věznice z roku 1926*, in: *Historická penologie* č. 1/2010, Praha 2010, s. 3.

L. PALEČEK, *Dějiny věznice Plzeň v datech*, nepublikovaná práce, Plzeň 2012, 2-8.

a trestanci odsouzení na odstoupeném území předáváni k výkonu trestu do Německa, čímž se snížil celkový počet z původních 699 na 504 osob.

Od roku 1944 byly vysílány trestanecké pracovní oddíly do Škodových závodů, municí továrny v Bolevci u Plzně a k odstraňování nevybuchlých leteckých bomb. Protektorátní část trestnice řídil do roku 1940 JUDr. Tomáš Šváb, kterého vystřídal JUDr. Alexandr Štýrský. Tak jako v ostatních trestnicích a soudních věznicích, museli všichni úředníci a dozorcí absolvovat výuku a zkoušku z německého jazyka. Mezi zaměstnanci trestnice bylo 31 bývalých legionářů se silným vlasteneckým cítěním. Během roku 1943 bylo zatčeno gestapem celkem 14 zaměstnanců trestnice, z nichž 2 byli popraveni (Rudolf Vrnata a Jan Padrta) a 4 zemřeli ve věznicích v Německu (Antonín Razým, František Jánský, Josef Grus a Jan Červenka). Dne 6. května 1945 při osvobození Plzně vstoupili příslušníci americké armády též do areálu trestnice.⁵⁵

Dozorcí s vězni opravují škody po náletu, 1944 (foto: Archiv Věznice Plzeň)

Po porážce nacistického Německa a obnovení Československé republiky byla Trestnice pro muže v Plzni navracena do působnosti ministerstva spravedlnosti. V průběhu roku 1946 zde bylo umístěno k výkonu trestu několik odsouzených členů protektorátní vlády, a to JUDr. Jaroslav Krejčí, Richard Bienert, Adolf Hrubý, Jindřich Kamenický a později bývalý německý generál Rudolf Toussaint. Ke konci roku 1948 činil celkový stav trestanců 2 867 osob. Převažovali trestanci odsouzení mimořádnými lidovými soudy, z nichž dvě třetiny tvořili Němci.

⁵⁵ Tamtéž, s. 8-9; Archiv věznice Plzeň, Výroční zprávy z let 1939-1944; Národní archiv (NA) Praha, f. S SNV, sv. 15, zatčení vězeňští zaměstnanci; sv. 8, účast vězeňských zaměstnanců při revolučních bojích.

V roce 1949 byl v trestnici popraven na základě vykonstruovaného politického procesu gen. Heliodor Píka a před popravou vězněn poslanec Stanislav Broj. Dále zde vykonávali trest např. generálové Karel Janoušek a Karel Paleček, představitelé katolické církve a dokonce hokejisté národní reprezentace. V důsledku nastupující komunistické diktatury, zejména působením tzv. akčních výborů, docházelo k postupné obměně vězeňského personálu. V této souvislosti byl odvolán z funkce dosavadní přednosta trestnice JUDr. Karel Černý a na jeho místo dočasně pověřen Jaroslav Leiss. Později převzal řízení trestnice František Šafarčík, dále Václav Ladman a Jiří Konopa. V závěru roku 1948 činil celkový početní stav 238 zaměstnanců. K zamezení pomoci politickým vězňům ze strany příslušníků Sboru vězeňské stráže (SVS) byl vykonstruován soudní proces, který měl za následek popravu strm. Čeňka Petelíka a přísné tresty odnětí svobody pro dalších 5 dozorců. Podle vězeňského řádu z roku 1951 došlo k přejmenování trestnice na *Trestní ústav pro muže v Plzni*. V rámci převodu vězeňství do působnosti ministerstva národní bezpečnosti k 1. říjnu 1952 se stali dosavadní zaměstnanci trestního ústavu příslušníky Sboru národní bezpečnosti.⁵⁶

Po sjednocení vězeňství do působnosti ministerstva národní bezpečnosti a následného převodu vězeňství do působnosti ministerstva vnitra v roce 1953 vznikl *Ústav nápravných zařízení (ÚNZ) Plzeň*. Jeho činnost upravoval Řád nápravných zařízení, zpracovaný podle sovětského vzoru pod vedením poradce Ponomarenka. V roce 1955 byl ústav přejmenován na *Nápravně pracovní tábor (NPT) Plzeň* v souvislosti s vydáním Řádu pro nápravně pracovní tábory, který sledoval prohloubení aplikace sovětských zkušeností ve vězeňství. Byli zde soustřeďováni odsouzení muži za kriminální trestné činy, zejména recidivisté, nemocní (TBC) a odsouzení za tzv. protistátní trestné činy s trestem nebo jeho zbytkem do 3 let. K 1. lednu 1960 vykonávalo trest odnětí svobody celkem 2150 odsouzených, z toho 254 tzv. protistátních.

Vězni byli pracovníě využíváni především v hornictví, stavebnictví a strojírenství. Odsouzení s technickým vzděláním pracovali na inovaci technologie výroby v n. p. Leninovy závody Plzeň. K dosažení co nejvyšších pracovních výsledků bylo organizováno pracovní soutěžení odsouzených. V mimopracovní době byl kladen důraz na jejich politické ovlivňování formou přednášek, vybraných filmů, knih a denního tisku. V tomto období pokračovalo uplatňování tzv. třídní nenávisti k vězněným odpůrcům komunistického režimu, spolu s využíváním sovětských zkušeností, které vedlo k porušování základních lidských práv vězňů.

---

⁵⁶ L. PALEČEK, citované dílo, s. 9; KDH, Zvláštní ustanovení o službě dozorců vězňů v mužských trestnicích, Praha 1946; NA Praha, f. SSNV, sv. 47/1, Výroční zpráva trestnice pro muže v Plzni z roku 1948; Tamtéž, sv. 32/2, Zprávy o jednotlivých věznicích, PÚ, TÚ, kraj Plzeň, TÚ Bory, červenec 1952; Tamtéž, sv. 24/1, předávací protokol ze dne 28. října 1952; KDH, Vězeňský řád, služební předpis S-4, Praha 1951; Tamtéž, Služební řád Sboru vězeňské stráže, služební předpis S-2, Praha 1950; Miloslav KRIST, *Soumrak svědomí-příběh generála Píky popraveného roku 1949 v plzeňské věznici*, Plzeň 2009; O. HLADÍK, *Čeňka Petelík – dozorce vězňů a jeho cesta na popraviště*, in: *Historická penologie* 2/2011, Praha 2011.

V letech 1961-1965 byl název změněn na *Útvar nápravných zařízení (ÚNZ) MV Plzeň*, přičemž se jeho činnost podstatně nezměnila. V roce 1964 činila ubytovací kapacita 1325 odsouzených, ale skutečný stav dosáhl počtu 1781 odsouzených. NPT Plzeň a později ÚNZ Plzeň řídil ve funkci náčelníka Václav Trepka. Plánovaný početní stav personálu činil 202 příslušníků SNB, z toho bylo 80 důstojníků a 122 poddůstojníků.⁵⁷

Pracovní soutěžení odsouzených (foto: KDH)

V roce 1965 došlo k zásadním úpravám výkonu trestu odnětí svobody v souladu s požadavky Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, které již dříve vydala OSN. Jejich důsledné uplatňování však bylo zmařeno v procesu politické normalizace po roce 1968. Podle zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody zařazovaly soudy odsouzené do tří nápravně výchovných skupin (NVS), kterým odpovídaly typy vězeňských zařízení. V *Nápravně výchovném ústavu Plzeň* byli umisťováni především odsouzení muži II. NVS. Již v roce 1965 bylo v ústavu zřízeno speciální oddělení pro odsouzené I. a II. NVS, u nichž se ve větší míře projevovaly psychopatické poruchy, v roce 1973 středisko protialkoholní ochranné léčby pro odsouzené muže I. NVS a v roce 1983 školské vzdělávací středisko.

⁵⁷ KDH, *Řád nápravných zařízení*, NZ-zákl-I-1, Praha 1953; *Řád pro nápravně pracovní tábory ministerstva vnitra*, NZ-zákl-II-2, Praha 1955; *Řád pro výkon trestu odnětí svobody v nápravných zařízeních MV*, NZ-zákl-II-2, Praha 1961; *Řád pro výkon trestu odnětí svobody v nápravných zařízeních ministerstva vnitra*, NZ-zákl-II-2, Praha 1964; *Činnost nápravných zařízení ministerstva vnitra republiky Československé v roce 1959*, Praha 1960; Archiv bezpečnostních složek (ABS) f. A8/2, inv. j. 94, Zpráva o prošetření stížností bývalých odsouzených osob na nesprávné zacházení ze strany příslušníků ve věznicí Bory-Plzeň v letech padesátých; Antonín KRATOCHVÍL, *Žalují*, 1. díl, Praha 1990, s. 98-99.

Objekt ústavu sloužil též pro výkon vazby. Hlavní důraz byl nadále kladen na zaměstnávání odsouzených a jejich pracovní výsledky podle schválené bilance pracovních sil. Zařazováni byli zejména na pracovištích národních podniků Preciosa Jablonec, Armabeton Praha, Kovošrot Plzeň, Tesla Nýřany a Škoda Plzeň. Na základě provedené amnestie prezidenta republiky v roce 1968 bylo z ústavu propuštěno 758 odsouzených. V dalších letech stav odsouzených narůstal, v roce 1978 bylo pracovním zařazeno 1585 odsouzených a v roce 1988 zařazeno 1835 odsouzených. Na přelomu 70. a 80. let zde vykonávali trest také zastánci lidských práv Václav Havel, Jiří Dienstbier, Pavel Wonka a další signatáři Charty 77, členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) a též pozdější arcibiskup Dominik Duka. Podle zákonné úpravy z roku 1965 zajišťovali výkon služby příslušníci Sboru nápravné výchovy (SNV) v působnosti ministerstva vnitra a od roku 1969 ministerstva spravedlnosti. V roce 1988 činil celkový stav 369 příslušníků SNV. Po odvolání Václava Trepky z funkce náčelníka ústavu v roce 1968 převzal tuto funkci František Ježek a po něm Pavel Vávra.⁵⁸

Na základě vnitropolitických změn došlo k 1. lednu 1990 k vyhlášení rozsáhlé amnestie prezidenta republiky. Po jejím provedení se výrazně snížil početní stav odsouzených též v Nápravně výchovném ústavu (NVÚ) Plzeň, který k 1. lednu 1991 činil celkem 353 odsouzených mužů všech nápravně výchovných skupin (NVS), včetně mladistvých. Další vývoj činnosti NVÚ ovlivnila nová koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel a humanistických tradic z předtotalitního období. Od 1. ledna 1993 se přechodně změnil název na *Ústav pro výkon trestu (ÚVT) Plzeň*. Byl určen pro výkon trestu odsouzených mužů I. a II. NVS z celé ČR, k umisťování nebezpečných odsouzených, psychopatů, drogově závislých a odsouzených k zařazení do školského vzdělávacího střediska. Dále byl zajišťován výkon vazby pro všechny kategorie obviněných včetně žen v rámci Západočeského kraje.

Novelou zákona o výkonu trestu odnětí svobody z roku 1994 byl zaveden název *Věznice Plzeň*. Podle nové profilace se stala věznicí se zvýšenou ostrahou, ostrahou a dozorem pro odsouzené muže a pro výkon vazby. Nadále zde zůstala speciální oddělení pro odsouzené drogově závislé a psychopaty. Celková kapacita byla stanovena na 1057 míst, z toho 635 pro výkon trestu a 422 pro výkon vazby. Na základě novely zákona o služebním poměru příslušníků SNB se uskutečnily v roce 1990 prověrky odborné a morální způsobilosti příslušníků SNV, které prováděly občanské komise, jmenované tehdejší ministryní spravedlnosti JUDr. Dagmar Burešovou. Účinností zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě

---

⁵⁸ Zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody ze dne 17. 6. 1965; KDĚ, *Řád výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovných ústavech*, RMV č. 32/1965, úplné znění RMS č. 17/1973; Jiří MASTEJ a kol., *Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR*, publikace správy SNV ČSR, Praha 1988, s. 24-25; Jiří MOUREČEK a kol., *Střední odborné učiliště Praha 4, Táborská 988*, publikace správy SNV ČSR, Praha 1988; KDĚ, *Ročenky SNV ČSR za rok 1978, 1988*; Bilance pracovních sil z řad vězňů z let 1978, 1988; Jiří GRUNTORÁD – Petr UHL, *O československém vězeňství*, sborník Charty 77, Praha 1990.

a justiční strážci ČR dnem 1. ledna 1993 zanikl Sbor nápravné výchovy a byla zřízena Vězeňská služba ČR. V roce 1992 vykonávalo službu 390 příslušníků SNV. V letech 1990-1994 vykonávali funkci náčelníka (od roku 1991 funkci ředitele) postupně Pavel Vávra, Jaromír Čeřovský, Jaroslav Čechura, Karel Šlajs, František Zedek a Jiří Piroch.⁵⁹

I když je historická expozice instalována pouze v jedné místnosti zaujme návštěvníky vystavovanými historickými fotografiemi, dokumenty a dobovými předměty, které se vztahují k činnosti vězňů a vězeňského personálu. Většina exponátů pochází ze sbírkového fondu Věznice Plzeň a Kabinetu dokumentace a historie VS ČR. Z období rakouské monarchie je třeba upozornit na dokumenty a fotografie týkající se trestanců, odsouzených ve známém procesu s tzv. Omladinou. Jedinečným exponátem z období první Československé republiky je nesporně pamětní kniha trestnice Plzeň Bory, z let 1926-1949 se zápisy o návštěvě významných osobností v trestnici včetně účastníků X. mezinárodního kongresu pro trestní právo a vězeňství, který se konal ve dnech 25-30. 8. 1930 v Praze. Odborná brožura k výcviku psů dokumentuje zavedení služebních psů ke střežení trestnice v období Protektorátu Čechy a Morava. Oprátka používaná k výkonu trestu smrti, vystavovaná v souvislosti s popravou gen. Heliodora Píky v roce 1949 je výmluvným exponátem k období politických procesů 50. let 20. století. Ze stejného období se zachoval vzorník peří k určování druhů peří a způsobu jeho zpracování v rámci zaměstnávání odsouzených. Za unikátní exponát lze považovat pamětní plaketu vydanou v roce 1978 u příležitosti 100. výročí založení trestního ústavu Plzeň, kterou navrhl Pavel Vávra, bývalý náčelník Nápravně výchovného ústavu (NVÚ) Plzeň. Ve stejném roce byla odsouzenými zhotovena maketa NVÚ Plzeň odsouzeným Františkem Bulínem, která zabírá největší část místnosti. Prostor ožívují figuríny s historickými stejnokroji dozorců vězňů z 30., 50. a 80. let minulého století.

Historická expozice ve Věznici Plzeň je již čtvrtou expozicí tohoto druhu. Předcházela ji expozice o minulosti českého vězeňství, zřízená v letech 1995-1996 ve Vazební věznici Praha Pankrác, která dokumentuje vývoj zacházení s vězni na území Čech, Moravy a Slezska od 10. století do vzniku Vězeňské služby ČR v roce 1993. Na tuto expozici, rozloženou ve třech místnostech, navazuje pietní síň k uctění památky popravených politických vězňů ve 40. a 50. let 20. století. Z pietní síně se vchází do prostoru bývalého nacistického popraviště z let 1943-1945, známého veřejnosti jako pankrácká sekyrárna. Spolu s historickou expozicí je označena názvem Památník Pankrác.⁶⁰

⁵⁹ KDH, *Evropská vězeňská pravidla*, Doporučení č. R (87) 3, Strasbourg 1991; Karel NETÍK a kol., *Koncepce rozvoje vězeňství v ČR* z roku 1991, příloha časopisu České vězeňství č. 4/1996 a č. 1/1998; Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ze dne 17 listopadu 1992; Zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody ve znění zákona č. 294/1993 Sb; vyhláška ministerstva spravedlnosti ze dne 21. dubna 1994, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody; *Základní informace o vazebních věznicích a věznicích v ČR*, časopis České vězeňství č. 4a5/1995, s. 34.

⁶⁰ Aleš KÝR, *Památník Pankrác*, in: časopis Historická penologie č. 1/2003, s. 3-14.

U příležitosti 150. výročí založení nejstaršího státního trestního ústavu pro muže ve Valdicích u Jičína byla 6. října 2007 otevřena v prostorách Regionálního muzea a galerie v Jičíně pamětní výstava s názvem „Kartouza ve Valdicích – uzamčený svět (historie věznice 1857-2007)“. Výstavu připravili pracovníci muzea v součinnosti s Kabinetem dokumentace a historie VS ČR a Věznicí Valdice. V průběhu února 2008 byla výstava ukončena a později reinstalována v prostorách bývalého ústavního kostela ve Věznici Valdice. Vznikla trvalá expozice, která připomíná historii původního klášterního objektu řeholního řádu Kartuziánů, zřízení státního trestního ústavu v roce 1857 a jeho další vývoj na pozadí historických proměn českého vězeňství.⁶¹

Obdobně u příležitosti 150. výročí zřízení trestního ústavu v původním objektu mírovského hradu byla ve Věznici Mírov instalována výstava v prostorách kostela sv. Markéty. Výstavu připravili pracovníci Kabinetu dokumentace a historie VS ČR v součinnosti s pracovníky věznice. Dne 20. září 2008 byla slavnostně otevřena a do 25. září 2008 zpřístupněna veřejnosti spolu s prohlídkou 1. a 2. nádvoří a hradního opevnění. Zájem o vstup do věznice byl překvapivě velký, a proto nebylo možno všechny zájemce uspokojit.⁶²

Historická expozice ve Věznici Plzeň, jejíž součástí tvoří i nedávno nalezený soubor obrazů retribučního vězně a bývalého německého generála Rudolfa Toussainta, je poslední zřízenou výstavou v nejstarších dosud užívaných vězeňských objektech.⁶³ Tyto výstavy dokumentují velmi široký časový úsek a poskytují mnoho poznatků o vývoji způsobů zacházení s vězni na území Čech a Moravy. Unikátní dobové fotografie a dochované předměty ze života vězňů a vězeňského personálu je činí přitažlivé jak pro zaměstnance VS ČR, tak pro domácí i zahraniční hosty. Poznávání minulosti českého vězeňství přináší poučení, dává inspiraci, varování a poměřitelné hodnoty k dosaženým výsledkům v současnosti. Má nejen praktický, ale též mravní význam skrze příklady kladného i záporného jednání našich předchůdců ve vězeňství.⁶⁴ Je žádoucí, aby v rámci odborné přípravy příslušníků a občanských zaměstnanců VS ČR, zajišťované Institutem vzdělávání VS ČR, byly historické expozice využívány jako osvědčená názorná pomůcka k výuce penologie.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Pankrácká věznice v období historických změn (1889-1993)*, in: *Historická penologie* 3/2009, Praha 2009.

⁶¹ A. KÝR – A. KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězeňství*, in: *Historická penologie* 2/2007, Praha 2007, s. 1-14; Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času 1857 – 2007*, publikace Vězeňské služby ČR, Praha 2007.

⁶² Václav KŘUPKA – Zdenek TRUNDA – Marek WILHELM, *Hrad Mírov od založení po současnost*, publikace Věznice Mírov, Mírov 2008.

⁶³ A. KÝR, *Retribuční vězeň Rudolf Toussaint a jeho výtvořná díla*, in: *Historická penologie* 1/2011, s. 24-35.

⁶⁴ A. KÝR, *Hledání mravních vzorů v minulosti*, in: *Historická penologie* 1/2004, s. 5-8.

Použité prameny a literatura

Archiv bezpečnostních složek:

- f. A8/2, inv.j. 94.

Archiv Věznice Plzeň:

- výroční zprávy z let 1939-1944.

Národní archiv Praha:

- f. SSNV, sv. 8, 15, 24/1, 32/2, 47/1,

Kabinet dokumentace a historie:

- Činnost nápravných zařízení ministerstva vnitra republiky Československé v roce 1959, Praha 1960.
- Služební řády, vězeňské řády, řády výkonu trestu z let 1899-1973
- Ročenky SNV ČSR, 1978, 1988
- Bilance pracovní sil z řad vězňů 1978, 1988.
- Evropská vězeňská pravidla, Doporučení č. R (87) 3, Strasbourg 1991.

Jiří GRUNTORÁD – Petr UHL, *O československém vězeňství*, sborník Charty 77, Praha 1990.

Ondřej HLADÍK, Čeněk Petelík – dozorce vězňů a jeho cesta na popraviště, in: *Historická penologie* č. 2/2011, Praha.

Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času 1857 – 2007*, publikace Vězeňské služby ČR, Praha 2007.

Karel KAŠPAR a kol., *Z historie útvaru SNV Plzeň*, výroční publikace, Plzeň 1978.

Karel KAŠPAR a kol., *Soubor názorných pomůcek a fotografií z historie vězeňství (1860-1918)*, studijní pomůcka, Plzeň 1988.

Antonín KRATOCHVÍL, *Žaluji, 1. díl*, Praha 1990.

Miloslav KRIST, *Soumrak svědomí-příběh generála Píky popraveného roku 1949 v plzeňské věznici*, Plzeň 2009.

Václav KŘUPKA, Zdenek TRUNDA, Marek WILHELM, *Hrad Mírov od založení po současnost*, publikace Věznice Mírov, 2008.

Aleš KÝR, *Památník Pankrác*, časopis *Historická penologie* 1/2003, Praha 2003.

Aleš KÝR, *Hledání mravních vzorů v minulosti*, in: *Historická penologie* 1/2004, Praha 2004.

Aleš KÝR, *Retribuční vězeň Rudolf Toussaint a jeho výtvarná díla*, in: *Historická penologie* 1/2011, Praha 2011.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Věznice Valdice v historii českého vězeňství*, in: *Historická penologie* 2/2007, Praha 2007.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Pankrácká věznice v období historických změn (1889-1993)*, in: *Historická penologie* 3/2009, Praha 2009.

Jiří MASTEJ a kol., *Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR*, publikace správy SNV ČSR, Praha 1988.

Jiří MOUREČEK a kol., *Střední odborné učiliště Praha 4, Tábořská 988*, publikace správy SNV ČSR, Praha 1988.

Karel NETÍK a kol., *Koncepce rozvoje vězeňství v ČR z roku 1991*, příloha časopisu České vězeňství č. 4/1996 a č. 1/1998.

Lukáš PALEČEK, *Dějiny věznice Plzeň v datech*, nepublikovaná práce, Plzeň 2012.

Lukáš PALEČEK, *Pamětní kniha plzeňské věznice z roku 1926*, in: *Historická penologie* 1/2010, Praha 2010.

František V. PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha 1925.

Bořivoj VAJGRT, *Vzpomínky z rakouských trestnic*, Praha 1896, část Bory.

Základní informace o vazebních věznicích a věznicích v ČR, in: *České vězeňství* 4, 5/1995.

Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852 č. 117 ř.z.

Zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody ze dne 17. 6. 1965.

Zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody ve znění zákona č. 294/1993 Sb.

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní ze dne 17 listopadu 1992.

Vyhláška ministerstva spravedlnosti ze dne 21. dubna 1994, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

VALDICE V ČASECH NORMALIZACE 1969-1989

Roman John

Vývoji vězeňství na území bývalého Československa v období 70. a 80. let minulého století nebyla dosud věnována patřičná pozornost. Následující příspěvek se zaměří na konkrétní vězeňské zařízení – Nápravně výchovný ústav (NVÚ) Valdice.⁶⁵

Valdická věznice byla od svého založení v roce 1857 určena pro pachatele závažných kriminálních deliktů. Po skončení druhé světové války sloužila také pro retribuční a protistátní vězně. V letech 1953 – 1964 byla tzv. nápravná zařízení (NZ) profilována k umisťování odsouzených se zřetelem na jejich společenskou nebezpečnost a pracovní využití. Na základě zákona o výkonu trestu odnětí svobody, vydaného v roce 1965 byl určen NVÚ Valdice k výkonu trestu odnětí svobody odsouzených, převážně zařazených do třetí nápravně výchovné skupiny (NVS). Zde vykonávali trest jednak zvlášť nebezpeční recidivisté (podle § 41 tr. zák.), jednak odsouzení za závažné trestné činy (podle § 62 tr. zák.).⁶⁶ Profilace NVÚ Valdice se do roku 1989 výrazněji nezměnila. Kromě oddělení, určených pro nejpřísnější režim výkonu trestu byla menší část ubytovací kapacity vyhrazena pro II. NVS. Vedle pachatelů s dlouhými tresty a recidivistů byly zde soustřeďovány problémové skupiny vězňů, např. agresivní jedinci vykazující vážné poruchy chování psychopatologického charakteru, odsouzení, kteří se pokusili o útěk z jiných věznic, sebepoškozoatelé, toxikomani apod. Tyto osoby, u nichž selhaly standardní metody tehdejší převýchovy, končily většinou na třetím oddělení, určeném pro výkon kázeňských trestů.

Od konce 60. let prošel areál valdické věznice rozsáhlými stavebními úpravami. V této době se uskutečnila celková rekonstrukce čtvrtého oddělení a také nástavba všech cel prvního a druhého oddělení o souvislé patro kryté plochou střechou. Stavební úpravy zapříčinily, že ubikace přestaly působit jako individualizované stavební jednotky, charakteristické pro kartuziánskou architekturu. Dřevěné baráky, pocházející z konce 50. let, využívané jako ubytovny, byly v 80. letech vyklizeny a následně strženy. Moderní administrativní budova nahradila v roce 1980 novorenesanční stavbu z 19. století. Mezi lety 1977 až 1980 vyrostl ústřední sklad, budova nové brusírny a mačkárna skla. V roce 1989 bylo dokončeno další velké pracoviště n. p. Liaz.

Charakter NVÚ vyžadoval další investice do ženině-technického zabezpečení, především do technického zajištění uvnitř ústavu a také do ostrahy areálu. Ve druhé polovině 70. let byla do nejdůležitějších objektů zavedena signálně zabezpečovací

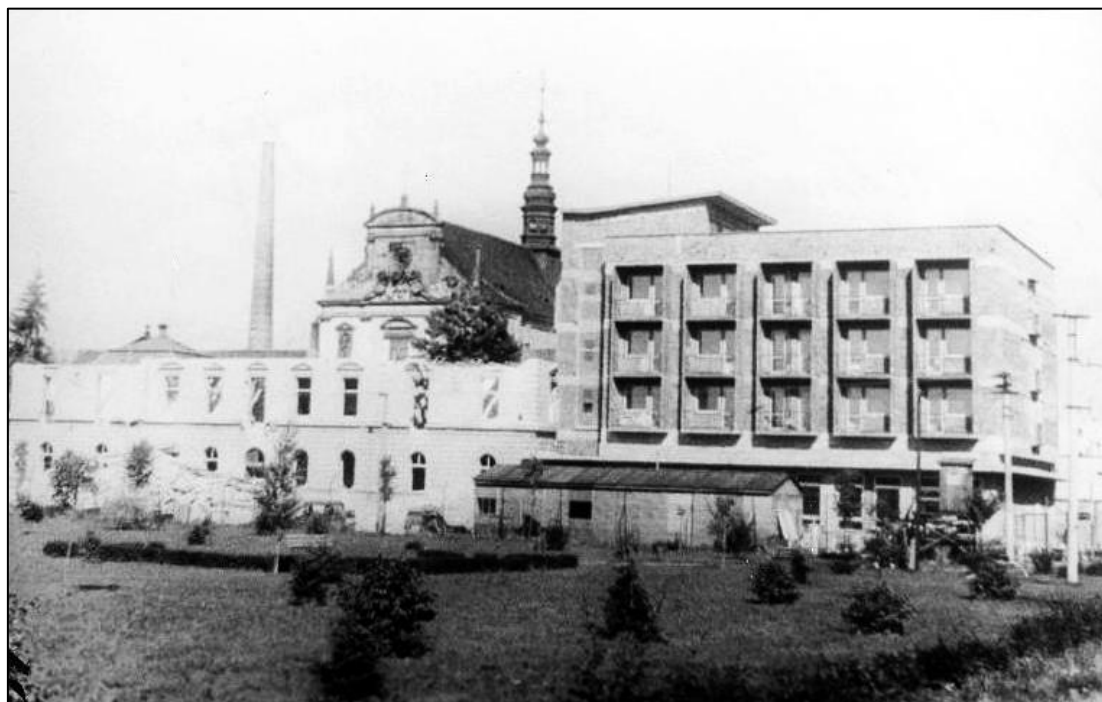
---

⁶⁵ Pojmenování Nápravně výchovný ústav se používalo pro označení věznice v období 1965-1992.

Z hlediska personálu hovoříme o Útvaru SNV Valdice.

⁶⁶ Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ze dne 17. 6. 1965; zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon ze dne 29. 11. 1961.

technika a vybudováno operační středisko, které nahradilo o dvacet let později modernější, více odpovídající potřebám doby.⁶⁷

Přestavba administrativní budova NVÚ Valdice (foto: KDH)

Postupný nárůst počtu vězňů umístěných v NVÚ Valdice kopíroval vývoj v celém československém vězeňství. Zatímco průměrný stav během roku 1971 činil 1512 osob, na konci desetiletí uvádějí oficiální statistiky více než 2300 odsouzených. Tento trend vyvrcholil v roce 1987, během kterého se ve věznicích nacházelo více než 2700 mužů, nejvíce v celém poválečném období. Počet zařazených do II. NVS činil 100 – 200 odsouzených.⁶⁸

Neustálé problémy s překračováním ubytovací kapacity vedly k úpravám ubytovacích norem. V roce 1984 byla stanovena ubytovací norma na jednoho odsouzeného 2,4 m² a z ní pak vycházela kapacita NVÚ Valdice na 2412 míst. Skutečný stav byl překročen přibližně o 100 odsouzených. V roce 1988 se ubytovací norma snížila na 2,25 m² na osobu. Celková ubytovací kapacita činila 2232 míst pro III. NVS a 138 míst pro II. NVS. Do této kapacity nebylo zahrnuto oddělení kázeňských trestů a zostřené izolace se 174 místy.⁶⁹ Do roku 1981 existovala v českých zemích pouze dvě vězeňská zařízení pro III. NVS, a to NVÚ Valdice pro muže a NVÚ Opava pro ženy. Později k nim přibyl ještě NVÚ Mírov, protože stanovená kapacita pro III. NVS přestávala ve Valdicích dostačovat. Ve druhé polovině roku 1981 se přistoupilo, s ohledem na přeplněnost ubikací,

⁶⁷ Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času 1857-2007*, Praha 2007, s. 34.

⁶⁸ Kabinet dokumentace a historie VS ČR (KDH), Ročenky SNV ČSR z let 1971-1988.

⁶⁹ Tamtéž.

k přesunu 146 odsouzených z III. NVS na Mírov.⁷⁰ Ve složení vězeňské populace v NVÚ Valdice převládaly osoby s bohatou kriminální minulostí, které za svůj dosavadní život prošly řadou nápravných zařízení anebo se vracely po několikáté do zdejšího ústavu. Z II. NVS byli do Valdic přemísťováni odsouzení pro špatnou pracovní morálku, nekázeň a hrubé narušování výkonu trestu.

Podrobnější údaje o struktuře vězňů lze získat z interního materiálu věznice ze dne 23. června 1986. K tomuto datu vykonávalo v NVÚ Valdice trest odnětí svobody 2524 mužů. Z hlediska věku 1073 odsouzených náleželo do kategorie 18 až 30 let, 1023 odsouzených do kategorie 31-45 let, a 281 odsouzených nad 45 let, z toho 14 v důchodovém věku. Pokud jde o vzdělání, největší skupinu tvořili odsouzení se základním vzděláním – 1270 osob, dále se středním vzděláním – 979 osob a nejméně s úplným středním vzděláním – 56 osob. Značnou menšinu představovali odsouzení vysokoškoláci – 10 osob a na opačném pólu odsouzení zcela bez vzdělání – 15 osob. Podle výše trestu převládali odsouzení s delšími tresty, takže trest do dvou let vykonávalo pouze 173 osob. Naopak 408 osob si odpykávalo trest s délkou přesahující 10 let odnětí svobody. Zarážející je údaj, vztahující se k recidivě, neboť přes 700 odsouzených bylo vězněno více než pětkrát.⁷¹ Analýzy z druhé poloviny 70. let, provedené na nástupním oddělení v NVÚ Valdice, svědčí o nepříznivém složení vězeňské populace a vysoké návratnosti propuštěných zpět do výkonu trestu.

V rámci tří NVS v jednotlivých NVÚ byla prováděna vnitřní diferenciaci odsouzených. V NVÚ Valdice byli odsouzení diferencováni podle těchto kritérií:

1. skupina - aktivní přístup k výkonu trestu s kladnou prognózou,
2. skupina - aktivní přístup k výkonu trestu se zápornou prognózou,
3. skupina - průměrný přístup k výkonu trestu,
4. skupina - záporný přístup k výkonu trestu s možností udržet se po pracovní stránce na běžných provozech ústavu,
5. skupina - záporný přístup k výkonu trestu s vyloučením z běžných provozů.

V rámci uvedených skupin vnitřní diferenciaci byli odsouzení dále členěni podle charakteru trestné činnosti:

- A. odsouzení za trestné činy proti zdraví a životu,
- B. odsouzení za majetkové trestné činy,
- C. odsouzení za sexuální trestné činy,
- D. odsouzení za ostatní trestné činy,
- E. prvotrestaní,
- F. odsouzení podle hl. 1, zvl. části trestního zákona.⁷²

Valdice sedmdesátých a osmdesátých let 20. století se potýkaly se značnou přeplněností. Ve větších celách se tísnily i tři desítky mužů. V důsledku nedostatku

⁷⁰ NA Praha, f. S SNV, sv. 9, neuspořádáno, Vyhodnocení plánu práce Ú SNV ČSR Valdice za rok 1981.

⁷¹ Archiv Věznice Valdice (AVV), *Některé fakty o útvaru a NVÚ*, Valdice 1987.

⁷² NA Praha, f. S SNV, sv. 1, neuspořádáno, vyhodnocení nápravně výchovné činnosti v roce 1970.

prostor nebylo možné organizovat ani zájmovou tělovýchovu, takže tyto aktivity se redukovaly na provádění rozcviček. Vzájemné násilné konflikty, porušování norem, homosexualita, to vše patřilo k druhému životu odsouzených. Depresivní stavy vedly některé jedince až k sebevraždám. Případy hladovek a sebepoškození zase většinou souvisely se snahou dostat se na nemocniční oddělení. Jiří Wolf vzpomíná na pobyt ve Valdicích takto: „*Je otrěsné žít v takových poměrech, kde se neustále krade, shání porce chleba, a zcela veřejně se provozuje homosexualita v té nejperverznější podobě. Zrovna včera, při sobotním obědě, zatímco jsme jedli, dva mukli na horní posteli klidně souložili. Ten smrad přehlušil i zápach z WC. Ostatní tu perverzitu kritizovali, ale za několik dní to budou oni, koho někde v práci na WC přistihnu při tom samém. Na cele jsem jediný, kdo si v téhle jízdě vlakem nelibuje. Je duševně vyčerpávající žít v neustálém napětí, v ovzduší intrik, podezírání, pomlouvání za zády, násilí a udavačství...*“⁷³ Stejně otevřeně líčí poměry v NVÚ Valdice jiný politický vězeň té doby Ivan Martin Jirous.⁷⁴ S přeplněností věznic souviselo celkové zhoršování podmínek ve výkonu trestu. Antonín Pernický konstatuje, že od konce 70. let došlo k podstatnému snížení kvality a množství jídla. Neplniči výkonových norem navíc dostávali stravu bez masa a přídavku. Dále poukazuje na nedostatek léků, špatné vytápění ubikací i pracovišť nebo na povinnost vězňů nosit montérkovou blůzu a kalhoty v době letních veder.⁷⁵

Největší obavy a to i mezi zkušenými kriminálními vězni vyvolávala představa pobytu na třetím oddělení. Na konci 40. let minulého století zřídila Státní bezpečnost (StB) v prostorech bývalé samovazby nechvalně proslulé proticírkevní oddělení, později zmiňované především v souvislosti s tragickým osudem číhošského faráře Josefa Toufara. „*Dům hrůzy*“, jak nazval tuto samostatnou budovu oddělenou od zbylé části areálu vysokou zdí Milan Hübl.⁷⁶ Tento objekt

⁷³ Jiří WOLF, *Mám se stále dobře*, in: Jiří GRUNTORÁD – Petr UHL (eds.), *O československém vězeňství*, Sborník Charty 77, Praha 1990, s. 52.

⁷⁴ Ivan M. JIROUS (1944-2011), básník, organizátor hnutí undergroundu. Pravděpodobně nejznámější politický vězeň Husákovy éry, který se ocitl za zdi bývalého kartuziánského kláštera. Vystřídal mnoho profesí, od roku 1976 byl většinou bez stálého pracovního poměru. Ve vězení pobýval mezi lety 1973-1989 pětkrát, většinou za výtržnictví a strávil v něm celkem 8,5 roku. Do Valdic přišel po svém čtvrtém odsouzení v roce 1982. Právě tady vznikají *Magorovy labutí písně*, Jirousovo nejvýznamnější lyrické dílo. Rukopis se podařilo propašovat na ústřížcích papíru ven z kriminálu díky spoluvězni Jiřímu Gruntorádovi, dnes řediteli knihovny Libri prohibiti.

⁷⁵ Antonín PERNICKÝ, *Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice*, in: J. GRUNTORÁD – P. UHL, citované dílo, s. 104-117.

⁷⁶ Milan HÜBL (1927-1989), historik a publicista, v 60. letech patřil k blízkým spolupracovníkům pozdějšího generálního tajemníka Gustáva Husáka. V roce 1968 se stal poslancem České národní rady. Po srpnové invazi se začal s Husákem postupně názorově rozcházet. V roce 1969 ho nové vedení strany zbavilo všech funkcí. 6. ledna 1972 si pro něho přišla Státní bezpečnost a v srpnu téhož roku následovalo odsouzení na šest a půl roku za podvracení republiky. Po téměř ročním pobytu v Ruzyni byl v prosinci 1972 přemístěn do Valdic. Na třetím oddělení přišíval knoflíky na kartony. M. Hübl poznal prostředí na Borech a v Heřmanicích, ale dobu strávenou ve Valdicích považoval za nejhorší zážitek během svého věznění. Značně ho pokořoval fakt, že byl umístěn společně s nejhoršími kriminálními delikventy. Na svobodu se dostal téměř po pěti letech v závěru roku 1976.

Karel BARTOŠEK, *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, Praha – Litomyšl 2001, s. 231-239.

sloužil pro výkon kázeňských trestů, ukládaných funkcionáři Sboru nápravné výchovy (SNV) a pro výkon zostřené izolace nařízené soudem. Ta se ukládala zvláště nebezpečným recidivistům, u nichž selhaly jiné formy kázeňských trestů a také těm, kterým byl trest smrti milostí zmírněn na trest odnětí svobody. Odsouzení v zostřené izolaci byli umísťováni na cely po dvou, neměli nárok na kapesné ani přijímání balíčků z domova. Jako nepracující měli nižší stravní normu. V přízemí budovy se nacházelo tzv. oddělení zvláštního dohledu, v dobové hantýrce označované jako „malé a velké plechy“. Na základě rozhodnutí správy SNV zde mohli být drženi zvláště nebezpeční jedinci a to neomezeně dlouhou dobu. Zmiňovaný představitel disentu Jiří Wolf k tomu podotýká, že vedení NVÚ zneužívalo „velké a malé plechy“ k potrestání kverulantů, kteří si formou motáků stěžovali na poměry v ústavu.⁷⁷

Sebepoškozování ani sebevraždy nebyly na třetím oddělení ničím výjimečným. Prověrky a různá šetření, konané po listopadu 1989 neprokázaly žádné přímé zavinění ze strany příslušníků, avšak k užívání fyzického násilí zde běžně docházelo. Tvrdé zacházení ze strany vězeňského personálu popisuje také Milan Janča, jeden z nemnohých politických vězňů, kteří v 70. letech „domem hrůzy“ prošli. Při čtení několikastránkové vzpomínky se nelze ubránit dojmu, že životní podmínky ve sklepení samovazby se prakticky nezměnily od dob, kdy zde počátkem 50. let příslušníci Státní bezpečnosti vyšetřovali církevní hodnostáře.⁷⁸

Normalizační režim nepřiznával existenci politických vězňů. Do NVÚ Valdice, jak už bylo zmíněno, posílaly soudy muže s trestem v III. NVS, tedy recidivisty a pachatele závažných deliktů. Z politických vězňů se do „trojky“ mohli propracovat opakovaně soudně trestaní, což je případ Ivana Martina Jirouse, Jiřího Wolfa nebo Jiřího Gruntoráda. Kromě chartistů a členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), kteří pykali většinou za trestné činy podle hl. 1. zvl. části trestního zákona, by si pozornost zasloužili i lidé vězněni za špionáž podle § 105 tr. zákona. Soudy je zpravidla zařazovaly do III. NVS. Skutečných vyzvědačů, kteří měli přístup k utajovaným skutečnostem, byla mezi nimi zřejmě jen menší část. Navzdory tomu tresty, jež si od soudů tito „špioni“ odnášeli, byly velmi tvrdé.⁷⁹

Budování a rozšiřování nových vězeňských dílen a provozů postupovalo celé dvacetiletí do pádu komunismu. Odsouzení byli zaměstnáváni uvnitř vězeňského areálu, malá část z II. NVS měla umožněn volný pohyb mimo NVÚ. Valdičtí odsouzení vyráběli elektroinstalační materiál, náhradní díly pro zemědělské stroje a nákladní vozy, lustry, skleněnou bižuterii, korále a další zboží nebo polotovary. Z nejvýznamnějších provozů lze uvést Elektro-Praga, Agrozet, Liaz, Brusírnu, Mačkárnu, Bižuterii, Mechaniku, aj. Na posledně jmenovaném pracovišti zhotovovali kvalifikovaní a pečlivě vybraní odsouzení přístroje určené pro orgány StB, Veřejné bezpečnosti nebo kontrarozvědky. Určité problémy se zařazováním do práce

⁷⁷ J. WOLF, *Svědectví o československém vězeňství osmdesátých let*, in: *Za svobodu a demokracii I., Odpor proti komunistické moci*, Praha 1999, s. 257.

⁷⁸ Za poskytnutí nepublikované vzpomínky Milana Janči děkuji knihovně Libri prohibiti.

⁷⁹ Srov.: Prokop TOMEK, *Vyzvědači ve Valdicích*, in: *Historická penologie 3/2007*, Praha 2007, s. 72-79.

vyvolávala skutečnost, že bilanční stav III. NVS byl neustále překračován, a to zvláště od počátku 80. let. Další komplikaci představovali odsouzení se sníženou pracovní schopností.

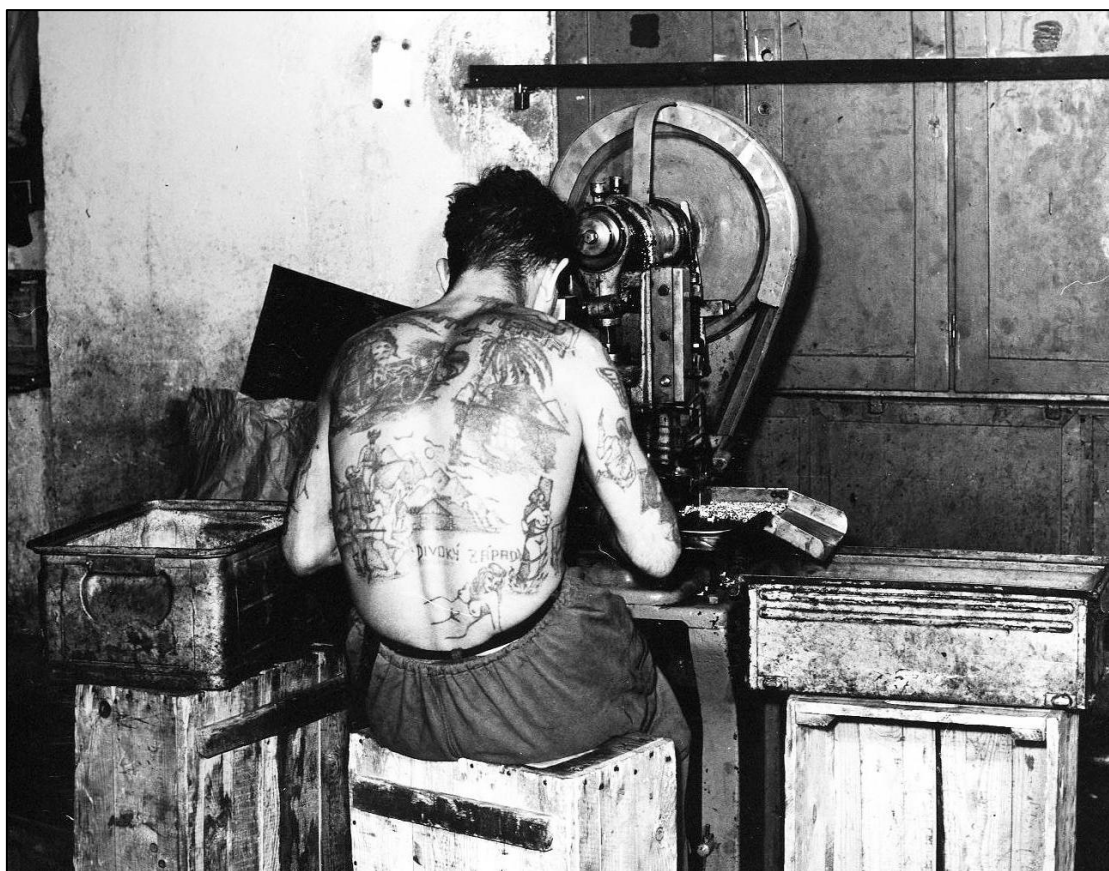
Pracoviště odsouzených – skládání mozaiky, 1970 (foto: KDH)

Pracovní činnost se sice považovala za hlavní složku výchovného působení na odsouzené, přesto však ideová stránka věci ustupovala stále více do pozadí a důraz se kladl na ekonomické aspekty pracovní činnosti vězňených osob. Jestliže v polovině 70. let činil odvod NVÚ Valdice do státního rozpočtu 15,5 mil., v roce 1980 to bylo už 23 mil. Kčs. Zajímavý je vývoj průměrných měsíčních výdělků odsouzených: 1957 - 519,- Kčs, 1977 - 1.747,- Kčs, 1982 - 2.084,- Kčs, 1986 - 2.150,- Kčs. Podobně stoupající trend vykazoval i objem průmyslové výroby v provozovnách národních podniků, dislokovaných v NVÚ Valdice.⁸⁰

V práci s odsouzenými převažovalo (nejen s ohledem na přeplněnost vězeňských zařízení) kolektivní působení prostřednictvím sdělovacích prostředků, přednášek či promítání filmů. Za nejúčinnější formu politického ovlivňování se od poloviny 70. let považovala výuka občanské nauky, organizovaná pro mladé delikventy a osoby s „relativně kladným přístupem k výkonu trestu“. O přínosu těchto kurzů si nedělalo iluze ani tehdejší oddělení nápravně výchovné činnosti (NVČ), které ve své zprávě z roku 1981 uvádělo, že o ní mají zájem pouze jednotlivci,

⁸⁰ NA Praha, f. S SNV, sv. 16, neuspořádáno, vyhodnocení plnění plánu činnosti Ú SNV ČSR Valdice za léta 1976-1980.

drtivá většina je pasivní a lhostejná. Obdobným způsobem hodnotilo i výuku právní výchovy.⁸¹ Je třeba zdůraznit, že veškerá zájmová činnost byla přísně organizována, takže ani samostudium nebylo možné bez zvláštního povolení. Tajné učení cizích jazyků s sebou neslo riziko kázeňského postihu, podobně jako v 50. letech. Větší význam než politické školení, vracející se mnohdy svou formou o 20 let nazpět, mělo všeobecné a odborné vzdělávání odsouzených. Na úseku všeobecně vzdělávací činnosti se nejprve započalo s kurzy pro negramotné. Vedli je vychovatelé, později civilní učitelé. Od září 1970 byla zahájena výuka v kurzu základního vzdělávání. Třídou tvořilo 22 žáků a vyučovali v ní učitelé z patronátní 3. Základní devítileté školy v Jičíně.

Práce odsouzeného u lisu (foto: KDH)

Odborné vzdělávání odsouzených zajišťovaly do roku 1983 v plném rozsahu smluvní podniky. Odsouzení, kteří v nich pracovali, mohli získat osvědčení o způsobilosti pracovat v určitém oboru, záuční list, popřípadě průkaz odborné kvalifikace. Přestože se každoročně podnikových forem odborného vzdělávání účastnilo několik set odsouzených, ne všechny hospodářské organizace projevovaly zájem provádět podobné aktivity. I z tohoto důvodu zřídil SNV v roce 1983 vlastní Střední odborné učiliště (SOU) s odloučenými školskými vzdělávacími středisky v některých NVÚ. Vznikl tím vzdělávací model, který přetrval do současnosti.

⁸¹ Tamtéž, sv. 9, vyhodnocení plánu práce Ú SNV ČSR Valdice za rok 1981.

Školské vzdělávací středisko (ŠVS) Valdice bylo z počátku organizačně zařazeno pod SOU strojírenské k. p. Agrozet Jičín. Od školního roku 1983-1984 bylo vybráno prvních 26 učňů do učebního oboru strojírenská výroba. Výuku zajišťovali především externí pracovníci z SOU v Jičíně. Postupně se podařilo naplnovat stav vyučujících o kmenové pracovníky tak, že v roce 1986 byli v ŠVS 3 učitelé a 1 mistr odborného výcviku. Začleněním pod SOU Praha převzala správa SNV odborné vzdělávání odsouzených definitivně do své působnosti.⁸² Po roce 1989, v souvislosti se značným úbytkem odsouzených, výrazně klesl počet zařazených ke studiu. Celkově uvolněná atmosféra vedla i k poklesu zájmu samotných odsouzených o studium. Trvalo několik let, než se situace stabilizovala a obnovil zájem o vzdělávání.

V počátečním období politické normalizace probíhaly v útvaru SNV Valdice prověrky příslušníků, na jejichž základě někteří odešli nebo přešli na jinou funkci. V 70. letech došlo ke značné obměně personálu, takže na konci desetiletí 70 % příslušníků ještě nemělo odslouženo 10 let.

V roce 1970 skončil po 15 letech ve funkci náčelníka útvaru plk. Stanislav Král, který byl ustanoven do stejné funkce v útvaru SNV Brno. V roce 1978 ukončil služební poměr k SNV odchodem do důchodu. Od roku 1970 vykonával funkci náčelníka útvaru SNV plk. Antonín Kyndl. Patřil k těm, kteří začali budovat svou kariéru ihned po osvobození naší vlasti v roce 1945. Vstoupil do služeb SNB a jako člen KSČ rychle postupoval v hodnostním žebříčku. Po převzetí pracovních táborů při těžbě uranu ministerstvem národní bezpečnosti (MNB) v roce 1951 mu bylo svěřeno vedení oddělení pro operativní práci mezi vězni. Jako náčelník odboru SNB v Jáchymově působil prakticky celá padesátá léta. Na jejich sklonku přichází do Valdic a je jmenován zástupcem náčelníka místního útvaru SNV.⁸³ V letech 1982 až 1987 stál v čele útvaru SNV Valdice plk. Robert Komárek. Do KSČ vstoupil vzhledem ke svému věku sice o něco později než jeho předchůdce, ale i pro něj znamenal únor 1948 otevření cesty ke kariéře. Po absolvování základní vojenské služby působil v letech 1951-1954 u útvaru VB Dub. V roce 1954 byl přemístěn do Valdic, do funkce náčelníka oddělení ostrahy a poté vykonával 12 let funkci zástupce náčelníka útvaru. Současně vykonával funkci předsedy MNV Valdice.⁸⁴ Komárkovým následovníkem se stal podle zažité tradice jeho dosavadní dlouholetý zástupce pplk. Jaroslav Kordík, který nastoupil do funkce v červenci 1987 a zůstal v ní do svého odvolání na počátku roku 1990.

V NVÚ Valdice přetrvával nedostatek příslušníků SNV, zvláště pro přímý výkon služby u odsouzených. V roce 1970 mělo oddělení NVČ systemizováno

---

⁸² Blíže ke vzniku Školského vzdělávacího střediska Valdice a potažmo ke vzdělávání odsouzených v době normalizace: Martin VÁŇA, *Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské služby České republiky 1983-1998*, příloha časopisu *České vězeňství* 1998, č. 3-4, Praha 1998.

R. JOHN, *Vzdělávání odsouzených ve druhé polovině 20. století*, in: *Historická penologie* 3/2010, Praha 2010.

⁸³ Zpravodaj SNV ČSR 1976, č. 4, s. 17.

⁸⁴ Zpravodaj SNV ČSR 1987, č. 6, s. 28.

73 míst, skutečný stav (k 1. říjnu 1970) byl pouze 62 příslušníků SNV. Na 1200 vězněných osob připadal v té době 1 psycholog a 16 vychovatelů.⁸⁵ O deset let později se situace jevila podobně, neboť scházelo 12 referentů režimu (dozorců) a celkově pak 22 příslušníků SNV.⁸⁶ Předpoklad, že na jednoho vychovatele připadne šedesát odsouzených, se nedařilo naplnit. Vedení útvaru SNV Valdice se snažilo získat nové příslušníky SNV a hlavně mladé lidi. Vedle finanční stránky se uplatňovaly další stimuly jako rekreační pobyty nebo zdravotní péče. V roce 1981 došlo ke zprovoznění ordinace pro příslušníky SNV a o dva roky později rehabilitační linky. Od počátku 50. let pokračovala výstavba obytných domů pro vězeňský personál, která vrcholila o dvacetiletí později. V poměrně krátkém časovém období vyrostlo ve Valdicích 200 bytových jednotek, převážně pro zdejší útvar SNV.

Odborná příprava příslušníků SNV zahrnovala v této době sedmítýdenní nástupní kurzy, osmnáctiměsíční odborné nadstavbové studium a čtyřletou střední odbornou školu s maturitou. Vysokoškolské vzdělání právnického zaměření zabezpečovala v 70. a 80. letech Vysoká škola SNB. V polovině 70. let vzniklo ve Valdicích z podnětu tehdejšího náčelníka útvaru SNV plk. Antonína Kyndla odloučené pracoviště Střední odborné školy SNV Ostrov nad Ohří pro účely odborného vzdělávání příslušníků SNV Východočeského kraje. Jednalo se o dálkové osmnáctiměsíční studium pro absolventy civilních středních a vysokých škol, kteří zde získávali příslušné odborné vzdělání. Mezi učební předměty patřily nápravná výchova s metodikou, socialistické právo, bojová a tělesná příprava, psychologie, pedagogika a marxismus-leninismus.⁸⁷

Celkový stav zaměstnanců útvaru SNV Valdice se v 80. letech minulého století v průměru pohyboval okolo 420 osob. V čele útvaru, který se členil na 8 oddělení, stál náčelník a tři zástupci, dále předseda místní organizace KSČ a vedoucí kádrové skupiny. V roce 1987 připadalo na přibližně 2700 odsouzených 418 příslušníků SNV a 15 občanských zaměstnanců. Oddělení NVČ mělo 167 příslušníků SNV – 1 náčelník, 2 zástupci, 3 velitelé oddílů, 3 jejich zástupci, 2 psychologové, 1 pedagog, 2 sociální pracovníci, 27 vychovatelů, 2 cenzoři, 119 referentů režimu, 1 referentka, vedoucí školy, 2 učitelé a 1 mistr odborného výcviku.⁸⁸

Správa SNV dlouhodobě monitorovala situaci mezi odsouzenými. Zajímala se nejen o nedovolené aktivity kriminálního charakteru, ale zároveň sledovala politické smýšlení odsouzených ve výkonu trestu. Oddělení vnitřní ochrany zaznamenalo v průběhu roku 1989 zvýšený zájem odsouzených o politické dění ve státě. Někteří z nich počítali pouze se změnami ve vedení KSČ a s odchodem starší generace v čele s Miloušem Jakešem, jiní předpovídali přímo změnu politického zřízení. Očekávání příštích událostí bylo značné.

⁸⁵ NA Praha, f. S SNV, sv. 1, neuspořádáno, vyhodnocení nápravně výchovné činnosti v roce 1970.

⁸⁶ Tamtéž, sv. 9, vyhodnocení plánu práce Ú SNV ČSR Valdice za rok 1981.

⁸⁷ K problematice vzdělávání vězeňského personálu: Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*, in: *Historická penologie 2/2010*, Praha 2010.

⁸⁸ AVV, *Některé fakty o útvaru a NVÚ*, Valdice 1987.

Příloha:

Organizační schéma NVÚ Valdice přibližně z poloviny 80. let	
1. oddělení	ubytování odsouzených ve III. NVS,
2. oddělení	ubytování odsouzených ve III. NVS,
3. oddělení	oddělení kázeňských trestů,
ZI	zostřená izolace (ukládá soud, odsouzení nepracují),
ZO	zvláštní oddělení (kázeňský trest, pracuje se),
SA	samovazba (kázeňský trest, nepracuje se),
CU (též CUO)	celodenní umístění (kázeňský trest, nepracuje se),
OZD	oddělení zvláštního dohledu (tzv. malé a velké),
4. oddělení	ubytování odsouzených ve III. NVS,
5. oddělení	ubytování odsouzených v II. NVS,
UOMPD	uzavřené oddělení mimo pracovní dobu – trest vykonáván vždy na příslušném oddíle.

Použité prameny a literatura:

Národní archiv Praha:

- f. Správa Sboru nápravné výchovy, sv. 1, 9, 16.

Archiv Věznice Valdice.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR, Ročenky SNV ČSR z let 1971-1988.

Karel BARTOŠEK, *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, Praha – Litomyšl 2001.

Jiří GRUNTORÁD – Petr UHL (eds.), *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*, Praha 1990.

Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času 1857-2007*, Praha 2007.

Roman JOHN, *Vzdělávání odsouzených ve druhé polovině 20. století*, in: *Historická penologie 3/2010*, Praha 2010.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*, in: *Historická penologie 2/2010*, Praha 2010.

Prokop TOMEK, *Vyzvědači ve Valdicích*, in: *Historická penologie 3/2007*, Praha 2007.

Martin VÁŇA, *Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské služby České republiky 1983-1998*, příloha časopisu *České vězeňství* č. 3-4/1998, Praha 1998.

Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci, Praha 1999.

Zpravodaj SNV ČSR, roč. 1976, 1987.

UBYTOVACÍ PODMÍNKY VĚZŇŮ V 19. A 20. STOLETÍ

Aleš Kýr, Alena Kafková

Pojem vězení je odvozen od slova „vězeti“, což znamená nedobrovolně setrvávat na určitém místě podle záměru a možností vězňatele. Vězeňství jako institucionalizovaná činnost, zaměřená na zadržování pachatele pro účely trestního řízení, se formovalo v českých zemích již od 10. století v souvislosti s vývojem trestního práva a soudnictví. K plnění účelu vězeňství se postupně vyvinuly vězeňské systémy (asociační, izolační, klasifikační a progresivní) s charakteristickými ubytovacími podmínkami vězňů. Asociační a izolační systém kladl hlavní požadavky na zajištění bezpečnostních podmínek (zabránění útěku a napadení strážce) na společných nebo samovazebních celách, které často snižovaly životní podmínky vězňů. Do způsobů věznění se promítala i středověká stavovská diferenciací a právní účel věznění, tedy zdali se jednalo o zajišťovací (soudní) vazbu, vězení pro dluhy nebo zločiny. Vězeňské prostory byly zřizovány v hradních a radničních sklepeních nebo v různých částech jejich opevnění (fortifikace), zpravidla ve věžích.⁸⁹

Renesanční humanismus, který soustřeďoval pozornost na hodnoty lidského života, se projevoval nejen ve filosofii a umění, ale pronikl též do pedagogiky a trestního práva. V tomto duchu stanovil rakouský zemský soudní řád z roku 1656, že se má zacházet s trestanci jako s lidmi a mj. požadoval, že nemají být zavíráni do „páchnoucích brlohů“ nebo „starých hlubokých věží“.⁹⁰ Přístup k ukládání a výkonu soudních trestů se zřetelem na nápravu pachatelů trestných činů výrazněji ovlivnilo evropské osvícenství, zdůrazňující racionální myšlení, společenský pokrok a humanitu jako ideál v mezilidských vztazích. Za prostředek nápravy byl považován nejen způsob zacházení s vězni, ale též vězeňské prostředí. Tento nový trend vedl v 19. století ke vzniku klasifikačního a progresivního vězeňského systému, založeného na oddělování jednotlivých kategorií vězňů k uplatňování odlišných způsobů zacházení se zřetelem na stupeň kriminální narušenosti a snahy po nápravě.

Již v roce 1791 byla učiněna opatření, aby vězňice při magistrátních a zemských trestních (kriminálních) soudech odpovídaly zákonným požadavkům z hlediska prostornosti, světlosti, vlhkosti, větrání, čistoty a oddělování mužů od žen. Vyšetřovancům a trestancům, kteří do té doby spávali na pryčnách, byly přiděleny slamníky a pokrývky (houně) a zámožnější mohli používat vlastní lůžkoviny. Tato změna se týkala pouze soudních věznic a do výkonu trestu žaláře v trestnicích a káznících byla zavedena až po roce 1815.⁹¹ K vytváření standardních ubytovacích podmínek pro vyšetřovance a trestance dochází po roce 1850 v návaznosti

⁸⁹ Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví*, Praha 1967, s. 369-374.

⁹⁰ Victor LEITMAIER, *Österreichische gefängniskunde mit berücksichtigung des ausländischen gefängniswesens: Ein leitfaden für gefängnisbeamte und candidaten des strafanstaltsdienstes*, Wien 1890.

⁹¹ Tamtéž.

na reformu rakouského soudnictví a zestátnění vězeňství. Osoby odsouzené za přestupky a lehčí přečiny vykonávaly trest vězení nebo tuhého vězení a okresních soudních věznicích. Osoby ve vyšetřovací vazbě pro spáchání zločinu nebo odsouzené za těžší přečin nebo zločin k trestu žaláře do 1 roku byly umisťovány v krajských soudních věznicích. Osoby odsouzené za zločiny vykonávaly trest v trestnicích či v trestních ústavech pro muže a ženy, přičemž mladiství (14-21 let) byli oddělováni od dospělých. Podrobnější podmínky výkonu trestu upravovaly domácí řády.⁹²

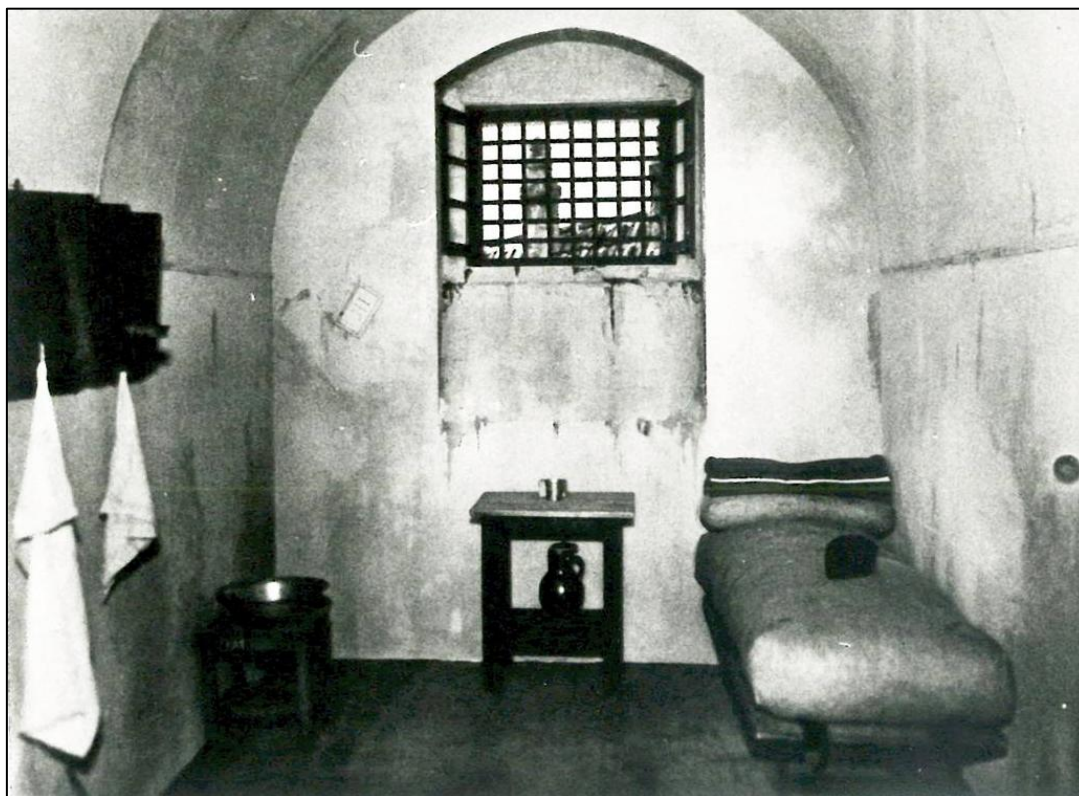
Výstavbou justičních komplexů, spočívajících v architektonickém řešení soudní budovy a věznice byly ujednocovány ubytovací podmínky pro vyšetřovance v samovazebních celách a trestance ve společných celách se standardním vybavením. Podle dobového popisu byla cela samovazby 4 m dlouhá, 2,5 m široká a 3,5 m vysoká se zaklenutým stropem. Do cely se vcházelo dveřmi z dvojitých fošen zvenčí opatřených zámkem s kličkou a jednou nebo dvěma zástrčkami s kolíky. Uprostřed dveří byl vyklápěcí čtvercový otvor k podávání stravy a nad ním ve výši očí prosklené kukátko k pozorování vězně. Na zárubni dveří byl umístěn vyklápěcí červený terčík, ovládaný táhlem zevnitř cely, který sloužil jako signalizace k přivolání dozorce. V čelní stěně bylo ve výši 2 m zamřížované okno, které bylo také jediným zdrojem světla. Topné těleso v rohu cely bylo vytápěno zvenčí. Cela byla zařízena železnou (sklápěcí) postelí opatřenou slamníkem, slaměným polštářem, dvěma prostěradly a zimní nebo letní příkrývkou. Dále dřevěným stolkem se židlí a závěsnou poličkou. Zařízení doplňovalo plechové záchodové vědro (kýbl), popř. i plivátko. K výkonu trestu žaláře sloužily cely tzv. společné vazby pro 4, 6 nebo 8 trestanců, přičemž prostorová norma činila 18-20 m³ na jednu osobu. Každý trestanec měl přidělené lůžko s lůžkovinami a poličku k ukládání osobních věcí. Ke společnému užívání sloužil stůl, lavice a záchodové vědro. Vytápění a osvětlení bylo řešeno jako na celách samovazby. K nočnímu osvětlení chodeb a společných prostor byly používány petrolejové lampy, popř. plynové osvětlení.⁹³

Podmínky v trestnicích byly z hlediska prostoru, světelnosti, větrání a vytápění vězeňských cel limitovány předchozím účelem využitých objektů. Např. budovy zrušených klášterů byly využity ke zřízení trestnice pro muže ve Valdicích (1857) a pro ženy v Řepích u Prahy (1865). V bývalém hradním objektu na Mírově byla vybudována trestnice pro muže (1858) a teprve mužské trestnice v Plzni na Borech (1878) a Praze na Pankráci (1889) byly nově postaveny podle tehdejších architektonických požadavků na výstavbu trestnice. V trestnicích se nacházela část samovazební k dočasnému umisťování nových trestanců a část tzv. společné vazby s celami pro 4, 6, 8 i více trestanců. Samovazební cely měly obdobné rozměry jako cely vyšetřovanců v soudních věznicích s prostorem cca 28 m³ a společné cely poskytovaly 18-20 m³ na jednoho trestance. Mladiství trestanci byli ve velkých ložnicích oddělováni drátěnými kójemi pro 2 osoby, které byly na noc

⁹² Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852, č. 117 ř. z.

⁹³ František PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha 1925, s. 16.

uzamykány, aby se předcházelo případnému šikanování. Vnitřní vybavení cel samovazby a cel společné vazby bylo obdobné jako v soudních věznicích.

Cela samovazby věznice Krajského soudu trestního v Plzni z počátku 20. st. (foto: KDH)

Ke snížení ubytovacího standardu mohlo dojít v důsledku soudně nařízeného zostření výkonu trest, tzv. tvrdým ložem (bez slamníku) a obdobně při výkonu kázeňského trestu, jakož i dočasným uzavřením do temné cely (temnice). Životním prostorem trestanců se staly i vycházkové dvory, využívané též k tělovýchově, dílny pro řemeslné práce (např. dílna truhlářská, zámečnická, klempířská, obuvnická, krejčovská), mechanické práce (lepení sáčků, draní peří), provozní práce (prádelna, kuchyně, pekárna, kotelna, zahrada) dále ústavní škola, knihovna, kaple, nemocnice a společné koupelny (sprchové a vanové), vytvářející nezbytné zázemí k plnění nápravného účelu výkonu trestu.

V období 1. československé republiky (1918-1938) se vnitřní uspořádání soudních věznic a trestních ústavů a vybavení prostor pro ubytování vězňů podstatně nezměnilo. Nově byl zaveden oddělený výkon trestu odsouzených těhotných žen (od 7 měsíců) a matek s dětmi do 1 roku v pankrácké věznici. Postupně došlo k elektrifikaci vězeňských zařízení včetně elektrického osvětlení jednotlivých cel, centrálnímu vytápění horkou párou, instalaci radiátorů na celách a k postupnému instalování splachovacích záchodů na celách se současným budováním kanalizačního systému.⁹⁴

⁹⁴ Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času*, Valdice 2007, s. 3-14.

Michal VOLF, *Dějiny ženské trestnice v Řepích*, seminární práce, Praha 1999, s. 12-23.

Společná cela pro muže ve věznici Krajského soudu trestního v Praze v 30. l. 20. st. (foto: KDH)

V období nacistické okupace (1939-1945) existovaly v Čechách a na Moravě protektorátní soudní věznice (okresní a krajské) a trestní ústavy, které byly zároveň využívány pro vyšetřovací a vazební účely nacistické okupační správy. V té době došlo k výraznému poklesu životních podmínek všech vězňů, z důvodu značné přeplněnosti vězeňských zařízení a též v důsledku všeobecného materiálního nedostatku. Protektorátní trestanci byli navíc často využíváni k provádění prací mimo trestnici pro potřebu nacistické okupační správy, protektorátních úřadů a výrobních odvětví, zajišťujících plnění úkolů válečného hospodářství.

V poválečných letech přibyla k soudním věznicím a trestním ústavům improvizovaná vězeňská zařízení táborového typu, s různými nároky na ubytování internovaných nebo vězněných osob. Na osvobozeném území vznikaly živelně vězeňské tábory k soustřeďování německého obyvatelstva za účelem internace pro trestní řízení, pracovního využití a odsunu z území Československé republiky. Zpočátku byly tábory smíšené, teprve později byly diferencovány na internační, pracovní a sběrné. Tyto tábory zřizovaly národní výbory, správní komise, revoluční formace a bezpečnostní úřady jednak v bývalých objektech (barácích) nacistických vězeňských táborů (např. Hradištko, Planá nad Lužnicí, Vítkovice), německé armády (Wehrmachtu) a říšské pracovní služby (RAD), jednak v různých uvolněných

---

Václav KŘUPKA – Zdeněk TRUNDA – Marek WILHELM, *Hrad Mírov od založení po současnost*, Mírov 2008, s. 20-40.

Karel KAŠPAR – Jaroslav NĚMEC, *Z historie útvaru SNV Plzeň*, Plzeň 1978, s. 10-32.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Pankrácká věznice v období historických změn (1889-1993)*, in: *Z minulosti do přítomnosti pankrácké věznice*, Praha 2009, s. 7-40.

veřejných budovách (kasárna, školy, kinosály, hostince, skladiště, tovární haly, venkovské dvory, sýpky, stodoly apod.).⁹⁵ V internačních, sběrných a pracovních táborech (1945-1948) existovalo hromadné ubytování, s výjimkou odděleného ubytování žen a dětí. K ubytování, zřizování a provozu sanitárních zařízení nebyly vydány závazné parametry, ani nebyl učiněn odkaz na obecně platné hygienické normy.

Ložnice trestanců v době Protektorátu ve věznici Pankrác (foto: KDH)

V příslušných předpisech se pouze uvádí, že „*dobu topení a osvětlování stanoví velitel tábora*“.⁹⁶ Obdobné životní podmínky existovaly ve zvláštních nucených pracovních oddílech, které vznikly též v roce 1945 k využívání práce tzv. retribučních vězňů na odstraňování válečných škod a obnově národního hospodářství. Dále v táborech nucené práce (TNP), zřizovaných po roce 1948 pro osoby, které spáchaly některý trestný čin nebo přestupek z údajného „...nepřátelství proti lidově demokratickému řádu republiky a její socialistické výstavbě.“ nebo osoby propuštěné z výkonu trestu za nepřátelské projevy, které dostatečně neprokázaly své polepšení, přičemž délka pobytu byla stanovena od 3 měsíců do 2 let. Stejné podmínky byly též v pracovních útvarech, které vznikly po roce 1951 při krajských soudních věznicích a trestních ústavech k využívání práce vězňů, především v těžebním a těžkém průmyslu, stavebnictví a zemědělství. Například v jáchymovském pracovním táboře Mariánská bylo šest ubytovacích objektů

⁹⁵ Tomáš STANĚK, *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Opava 1996, s. 27.

⁹⁶ Aleš KÝR, *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955*, Opava 2002, s. 20.

(baráků) většinou o rozměrech 42,50 x 12,50 m, kde bylo k 27. květnu 1951 umístěno celkem 707 odsouzených.⁹⁷ V krajských soudních věznicích a trestních ústavech byly zrušeny kaple a jejich prostor využit k promítání filmů s válečnou a budovatelskou tematikou a politickým přednáškám tzv. osvětových důstojníků. Ve zrušených ústavních kostelech ve Valdicích a na Mírově byla dokonce zřízena pracoviště. V místnostech bývalých ústavních škol se konaly výrobní porady a pracovní školení.

Po roce 1948 vznikly vyšetřovací věznice Sboru národní bezpečnosti (SNB) a speciální věznice Státní bezpečnosti (StB), kde byli obvinění umísťováni zpravidla do samovazby. Podle doporučení sovětských poradců měly být nepříznivé podmínky ubytování (např. tmavá nebo silně osvětlená cela v noční době, chladný, přetopený nebo nevětraný prostor, nepohodlné lůžko) využívány k nátlaku na vyšetřovanou osobu. Zařízení cel muselo splňovat především bezpečnostní požadavky. Podle služebního předpisu z roku 1951 měly mít cely noční osvětlení, uzamykatelná okna s drátěným sklem, stolky a stoličky připevněné k podlaze, postele sklápěné ke zdi a uzamykatelné, těleso ústředního topení opatřené ochranným krytem, vodovod a klozet se zabezpečením proti sebezranění nebo dorozumívání. Pozdější předpis z roku 1954 stanovil, že obvinění mají být umísťováni do cely podle její velikosti, nejméně po dvou. Ubytovací norma na jednoho obviněného činila 3 m². K samostatnému umístění bylo možno přistoupit výjimečně na žádost vyšetřujícího orgánu a na určitou dobu. Obvinění, kteří se dopustili násilí na spoluvěznicích, mohli být náčelníkem věznice umístěni do samovazby. V cele mělo být lůžko s lůžkovinami pro každého obviněného, stůl a odpovídající počet stoliček podle umístěných osob, pitná voda v dostatečném množství, splachovací záchod nebo vědro, elektrické osvětlení včetně nočního světla, signalizační (přivolávací) zařízení, těleso ústředního topení nebo věžeňská kamna s topeništěm z chodby, opatřená ochranným krytem.⁹⁸

Po převodu vězeňství do působnosti ministerstva národní bezpečnosti (MNB) a později ministerstva vnitra (MV) v roce 1953, byla věžeňská zařízení k výkonu trestu odnětí svobody nazývána: nápravná zařízení (NZ), nápravně pracovní tábory (NPT) nebo útvary nápravných zařízení (ÚNZ). Preference pracovního využití odsouzených pro potřeby národního hospodářství vedla k výstavbě věžeňských objektů kasárenského typu v těsné blízkosti příslušných národních podniků. Podle služebního předpisu z roku 1953 mělo být ubytování odsouzených prováděno se zřetelem na jejich zařazení do čtyř klasifikačních skupin v závislosti na tzv. třídním původu, pracovní morálce a chování. Ložnice odsouzených měly být řádně zabezpečeny proti útěku, účelně upraveny a odpovídat zdravotnickým požadavkům, zejména z hlediska větrání a vytápění. Přepřehování místností bylo formálně nepřijatelné. Podle předpisu z roku 1955 měly být ubytovny v NPT suché,

---

⁹⁷ Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Věžeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, in: Sborník archivních prací 44, 1994, č.2, s. 357, 425-426.

⁹⁸ A. KÝR, citované dílo, s. 20.

teplé a světlé. Vhodný ubytovací prostor pro jednoho odsouzeného měl mít plochu nejméně 3 m². Místnosti měly být v zimě vytápěny nejméně na teplotu 18°C.

Kázeňská cela – tzv. bunkr, tábor Vojna u Příbrami, 50. l. 20. st. (foto: KDH)

V ubytovnách odsouzených žen měly být zřizovány místnosti k udržování hygieny, vybavené nejnужněšími potřebami. Odsouzené ženy od 7. měsíce těhotenství a ženy s kojenci měly být umístěny odděleně od ostatních žen ve zvlášť k tomu zařízených budovách nebo místnostech, splňujících hygienické požadavky. Děti byly matkám ponechány v NPT do 12 měsíců a poté předány příbuzným nebo do ústavní péče. Podle vzpomínek bývalých politických vězňů byly skutečné životní podmínky značně vzdálené vydaným normativům.⁹⁹ Za kázeňské přestupky byly často ukládány tresty tzv. izolace nebo korekce, které byly vykonávány ve zvláštním objektu (baráku). K výkonu trestu izolace sloužila cela až pro 10 vězňů (dle normy 2 m² na 1 osobu) s pryčnami na spaní, nádobou na pitnou vodu a záchodovým vědrem. Lůžkoviny byly ponechávány jen v noční době. Trest korekce byl vykonáván v cele samovazby s plochou 4 m², výškou stropu 2,5 m a jedním oknem o rozměrech 60 x 60 cm. Uvnitř se nacházelo jedno dřevěné lehátko, připevněné k podlaze a záchodové vědro. Lůžkoviny byly rovněž ponechány jen v noční době. Kázeňský objekt „bunkr“ v bývalém NPT Vojna v Lešetických

⁹⁹ Tamtéž, s. 21-22.

Tomáš BOUŠKA – Klára PINEROVÁ – Michal LOUČ, *Českoslovenští političtí vězni- životní příběhy*, Praha 2009.

u Příbrami je výmluvným důkazem porušování tehdejších norem, neboť neměl okna ani náležitě větrání a vytápění a na ploše 11,5 m² bylo umístěno až 18 i více vězňů.¹⁰⁰

Teprve koncem 60. let 20. století a zejména v souvislosti s vydáním nového zákona o výkonu trestu odnětí svobody, který vycházel z požadavků Hospodářské a sociální rady OSN, byly stanoveny nové normativy pro ubytování odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody (minimálně 2,5 m² na jednoho odsouzeného), zohledňující nejen bezpečnostní a hygienické požadavky, ale částečně i estetické.¹⁰¹ Jejich aplikace na místní podmínky spočívala v odlišnostech mezi nápravně výchovnými ústavami (NVÚ), rozdělenými do tří nápravně výchovných skupin (NVS) pro muže a ženy a NVÚ pro mladistvé. Tyto odlišnosti do určité míry vyplývaly z rozdílné právní úpravy podmínek výkonu trestu v jednotlivých NVS u odsouzených žen a mladistvých, ale odrážely též přístup a snahu vězeňského personálu v jednotlivých NVÚ. Byly budovány prostory ke vzdělávací, kulturní a sportovní zájmové činnosti odsouzených (učebny, kulturní místnosti, hřiště) a v NVÚ pro ženy byly zřizovány tzv. hospodářské koutky k údržbě osobního prádla. V 70. letech 20. století vznikaly zpravidla při NVÚ I. NVS tzv. pobočky pro odsouzené za nedbalostní trestné činy nebo pro místní výkon trestu, k zařazování osob za nejméně závažnou trestnou činnost. Ubytování mělo internátní charakter a odsouzení se mohli volně pohybovat v areálu pobočky od budičku do večerky. V NVÚ I. NVS nebyly v denní době uzamykány ložnice ani ubytovny a pohyb odsouzených byl rovněž volný. Obdobný režim byl též v NVÚ pro mladistvé.

U odsouzených I. NVS, v pobočkách a NVÚ pro mladistvé byla povolována estetická úprava ložnic a kulturních místností, spočívající v umístění obrazů a květin, popř. používání ubrusů na stolech. Na chodbách byly zpravidla nástěnky s ústavní a politickou tematikou. U odsouzených II. NVS byly uzamykány ubytovny a pohyb ve venkovních prostorách NVÚ byl organizovaný za dohledu vězeňského personálu. Odsouzení III. NVS byli uzamykáni na ložnici a jejich pohyb byl rovněž organizovaný. Stěny ložnic a kulturních místností byly zásadně holé, s výjimkou nástěnek s pokyny k udržování stanoveného pořádku a kázně, výsledkům pracovního soutěžení, politickým a jiným informacím. Na uzamykaných celách byl tzv. turecký kloset, v ostatních případech používali odsouzení několik klosetů, které se nacházely vedle společné umývárny.

Po převodu vězeňství z působnosti ministerstva vnitra do kompetence ministerstva spravedlnosti v roce 1969 dochází k výrazné investiční výstavbě, zahrnující nejen nové ubytovny pro odsouzené, ale též výrobní haly k jejich zaměstnávání a další provozní a správní objekty. Na výstavbě některých nových objektů se finančně podílely příslušné státní podniky, zaměstnávající odsouzené

---

¹⁰⁰ A. KÝŘ, citované dílo, s. 45-46; František BĀRTÍK, *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008, s. 79, 87-97.

¹⁰¹ Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni, in: Bulletin SNV ČSR č. 1/1969, s. 5-6. Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, § 11.

Řád výkonu trestu odnětí svobody v NVÚ, Rozkaz ministra vnitra č. 32/1965, Rozkaz ministra spravedlnosti č. 17/1973.

(AZNP Mladá Boleslav, Preciosa Jablonec, Východočeské uhelné doly, LIAZ Rýnovice aj.). Na místě zrušeného NVÚ pro ženy ve Všehrdech byl v 80. letech vybudován nový NVÚ pro mladistvé. Přes uvedené změny nadále existovaly závažné problémy v ubytovacích podmínkách v důsledku přeplněnosti ložnic odsouzených, nedostatečného větrání, vytápění a vnitřního vybavení. V řadě případů neodpovídala též kapacita umýváren a WC počtu umístěných odsouzených.¹⁰²

Ložnice odsouzených v NVÚ Praha-Pankrác, 70. l. 20. st. (foto: KDH)

Poněkud zaostávajícím podmínkám ubytování byli dlouho vystaveni obvinění ve výkonu vazby ve věznicích, kde teprve v 80. letech byly příčkou do výše cca 1 m oddělovány turecké klosety na celách od ostatního prostoru, ve kterém byly společně umístěny 2-4 osoby. Vnitřek cel, vybavený kovovými postelemi a plechovými skříňkami k ukládání povolených věcí, radiátorem ústředního topení a osvětlovacím tělesem, jevil značné opotřebení a stěny cel byly většinou zašedlé. Náprava přetrvávajících nedostatků v ubytování při výkonu vazby, ale i trestu odnětí svobody se stala součástí nové koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel, uplatňované Vězeňskou službou ČR od roku 1993. Zejména byla zvýšena

¹⁰² Jiří MASTEJ – Miroslav MAYER – Pavel ŠTRUNC, *Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR*, Praha 1988, s. 17-30; Aleš KÝR, *Věznice Valdice v období deformací a reformem českého vězeňství*, in: *Sborník Valdická kartouza, část II.*, Jičín 2007, s. 51-55; Antonín PERNICKÝ, *Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice*, in: *O československém vězeňství*, *Sborník Charty 77*, Praha 1990, s. 105; Jan LITOMYSKÝ – Jiří WOLF, *Jablonecká bižuterie – produkt otrocké práce vězňů*, in: *O československém vězeňství*, *Sborník Charty 77*, Praha 1990, s. 139-140.

ubytovací plocha na jednoho obviněného nebo odsouzeného na 3,5-4 m², avšak právní odbor Rady Evropy doporučoval až 6 m². V řadě vazebních věznic došlo k rekonstrukci a novému vybavení cel a rovněž k úpravám ložnic odsouzených ve věznicích s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. Rekonstrukcí umývár a WC byly vytvořeny příznivější podmínky k udržování osobní hygieny, zejména u odsouzených žen. Stavební úpravy s ohledem na platné hygienické předpisy se dotkly i prostorů k výkonu kázeňských trestů, umístěním do uzavřeného oddělení. K širšímu uplatňování vzdělávacích a volnočasových aktivit, terapeutických metod zacházení a provádění návštěv odsouzených s rodinnými příslušníky kontaktním a bezkontaktním způsobem, byly vybudovány a vybaveny nové prostory ve většině věznic. V rámci obnovení duchovenské vězeňské péče byly zřízeny ve všech věznicích kaple k umožnění účasti odsouzených na bohoslužbách a pastorační činnosti.¹⁰³

Dosažené výsledky jsou však ohrožovány přeplňováním některých vazebních věznic a věznic v důsledku zvýšeného regionálního nápadu trestné činnosti nejen domácích pachatelů, ale též pachatelů s cizí státní příslušností. Zvyšování početního stavu vězňů má dopad nejen na prostorové možnosti vězeňských zařízení, ale též na finanční náročnost jejich provozu při dodržování všech podmínek stanovených příslušnými zákony a prováděcími předpisy. Říká se, že „zavřít mohou a pustit musí“ a podle tohoto rčení by se zdálo, že pobyt ve vězeňských zařízeních (s výjimkou doživotního trestu) je jen přechodný. Vysoký podíl recidivistů (až 70%) na celkové vězeňské populaci však svědčí o skutečnosti, že pro mnohé odsouzené je věznice celoživotním domovem, který jim poskytuje nejen ubytování, základní materiální a zdravotní zabezpečení, ale i prostor k jejich sociálnímu začlenění v rámci formálních i neformálních skupin.

Použité prameny a literatura:

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni, in: Bulletin SNV ČSR č. 1/1969.
- Řád výkonu trestu odnětí svobody v NVÚ.
- Rozkaz ministra vnitra č. 32/1965.
- Rozkaz ministra spravedlnosti č. 17/1973 (úplné znění).

František BÁRTÍK, *Tábor Vojna - ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008.

Tomáš BOUŠKA – Klára PINEROVÁ – Michal LOUČ, *Českoslovenští političtí vězňové - životní příběhy*, Praha 2009.

---

¹⁰³ Aleš KÝR, *Věznice Valdice v období deformací a reforem českého vězeňství*, in: Sborník Valdická kartouza, část II., Jičín 2007, s. 56-60; *Evropská vězeňská pravidla*, Doporučení č. R (87) 3, Strasbourg 1991, s. 7-8; *Koncepce rozvoje vězeňství v ČR*, příloha časopisu *České vězeňství* č. 1/1998, s. 24-25.

Jiří GRUNTORÁD – Petr UHL, *O československém vězeňství*, Sborník Charty 77, Praha 1990.

Roman JOHN, *Věznice Valdice v proměnách času*, Valdice 2007.

Karel KAŠPAR – Jaroslav NĚMEC, *Z historie útvaru SNV Plzeň*, Plzeň 1978.

Jiří KLABOUC, *Staré české soudnictví*, Praha 1967.

Václav KŘUPKA – Zdeněk TRUNDA – Marek WILHELM, *Hrad Mírov od založení po současnost*, Mírov 2008.

Aleš KÝR, *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955*, Opava 2002.

Aleš KÝR, *Věznice Valdice v období deformací a reforem českého vězeňství*, in: Sborník Valdická kartouza, část II., Jičín 2007.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ – Lena FÁBRYOVÁ, *Z minulosti do přítomnosti pankrácké věznice*, Praha 2009.

Victor LEITMAIER, *Österreichische gefängniskunde mit berücksichtigung des ausländischen gefängniswesens: Ein leitfaden für gefängnisbeamte und candidaten des strafanstaltsdienstes*, Wien 1890.

Jiří MASTEJ – Miroslav MAYER – Pavel ŠTRUNC, *Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR*, Praha 1988.

Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, in: Sborník archivních prací 44, 1994, č. 2.

František PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha 1925.

Tomáš STANĚK, *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Opava 1996.

Michal VOLF, *Dějiny ženské trestnice v Řepích*, seminární práce, Praha 1999.

Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852, č. 117 ř.z.

Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Evropská vězeňská pravidla, Doporučení č. R (87) 3, Strasbourg 1991, s. 7-8.

Koncepce rozvoje vězeňství v ČR, příloha časopisu České vězeňství č. 1/1998

VÝZKUMNÝ ÚSTAV PENOLOGICKÝ – POKUS O REFORMU ČESKÉHO VĚZEŇSTVÍ

Ondřej Hladík

Vědecko-výzkumná činnost zaměřená na penologii, která se dnes jeví jako samozřejmý základ moderních zásad výkonu trestu, neměla v československém vězeňství druhé poloviny 20. století snadnou pozici. Přestože v roce 1945 bylo možné navázat na humanizační tendence z let 1918 až 1938 a řadu cenných znalostí odborného personálu, přerušily slibný vývoj události února roku 1948. Tehdy došlo nejen k zásadnímu odmítnutí dosavadní praxe, ale začalo i nahrazování zkušených zaměstnanců nekvalifikovanými lidmi oddanými novému režimu. Vše vyvrcholilo převedením vězeňství do pravomocí ministerstva národní bezpečnosti v září roku 1952. Účelem tohoto kroku se stalo sjednocení represivního aparátu do jednoho celku podle sovětského vzoru, k čemuž přispěli i poradci vyslaní z Moskvy. Je zřejmé, že jakýkoliv rozvoj profesních dovedností nevyhovoval represivnímu pojetí justice tak, jak jí chápali představitelé komunistické moci.

Odborný penologický výzkum se tak na počátku 50. let 20. století stal nedosažitelným cílem. Vězeňská zařízení táborového typu, navazující na praxi nacistické okupační správy, se tehdy stala synonymem zvrácené páchané na občanech tehdejšího Československa.¹⁰⁴ Navíc nebylo možné doufat, že by v nejbližších letech došlo k nějakému zásadnímu obratu. Kdy a proč se tedy situace změnila?

První náznaky pozitivních změn, byť v normativní rovině, se objevily v roce 1958. Tehdy přijala Hospodářská a sociální rada Organizace spojených národů „Standardní minimální pravidlům pro zacházení s vězni“. Přesto však nelze zmíněnou skutečnost považovat za vykročení k postupné humanizaci výkonu trestu, která by následně otevřela cestu fundovanému penologickému výzkumu. Ten se v totalitním Československu ještě dlouhou dobu jevil jako něco nepřípustného, ba přímo kontraproduktivního. Proto nemůže překvapit odpor proti zmíněné mezinárodně uznávané normě. Obsahovala totiž doporučení, aby je vlády respektovaly při tvorbě zákonů a předpisů. Zároveň jim ukládala povinnost zasílat OSN jednou za pět let zprávu o tom, do jaké míry jednotlivé státy „Pravidla“ akceptovaly v rámci vězeňské praxe. Československo tak roku 1963 neučinilo,¹⁰⁵ čímž se jen potvrdil postoj k lidským právům a neochvějná příslušnost k takzvanému „táboru míru“. Odmítnutí spolupráce je z hlediska tehdejšího komunistického vedení pochopitelné, neboť by mělo za důsledek narušení absolutní moci nad obyvatelstvem země.

Z hlediska penitenciární péče a vězeňství jako celku dosahuje tento dokument historického významu. Na půdě mezinárodně uznávané organizace (v bývalém východním bloku alespoň formálně) došlo poprvé ke všeobecné shodě, jak by měl probíhat smysluplný výkon trestu odnětí svobody.

¹⁰⁴ Aleš KÝR, *Památník Pankrác*, příloha Českého vězeňství 4/1999, Praha 1999, s. 41.

¹⁰⁵ Jiří ČEPELÁK, *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení*, in: Bulletin Sboru nápravné výchovy ČSR 1/1969, Praha 1969, s. 1.

Postupné uvolňování a zlepšování poměrů od počátku 60. let 20. století, jež mělo neoddiskutovatelný dopad i na „znovuobjevování“ nutnosti penitenciární péče, vyvrcholilo v roce 1965. Tehdy československá vláda definitivně podlehla mezinárodnímu tlaku, kterému zvolna ustupovala již od počátku 60. let a přijala zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, jímž akceptovala téměř všechny zásadní požadavky „Standardních minimálních pravidel“. Výjimku představovala duchovenská péče, která byla pro komunistické vedení země nepřijatelná.

Citovaný zákon byl přinejmenším v teoretické rovině podkladem pro rozvoj odbornosti a umožnil vznik prvního fundovaného pracoviště zaměřeného na problematiku vězeňství. Stal se jím Výzkumný ústav penologický Sboru nápravné výchovy ČSR (VÚP SNV ČSR) pod vedením klinického psychologa doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, Csc. Po nástupu normalizace se jen díky jeho úsilí dařilo dlouhých deset let udržovat při životě postupy založené na výsledcích vědeckého výzkumu. Kolektiv vysokoškolsky vzdělaných odborníků tak vytvářel kvalitní metodické zázemí pro pedagogy a psychology. Ti však po změně způsobené invazí vojsk Varšavské smlouvy naráželi spíše na neochotu a odpor prověřkami „zocelených“ straníků, než na podporu při snaze o dodržování zásad moderní penitenciární péče. Činnost tohoto ústavu je tak vlastně pomníkem jeho zakladatele.

Nový výzkumný ústav vznikl na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ a rozkazu ministra vnitra z roku 1966 a jeho statut nabyl účinnosti k 1. dubnu 1967. V prostorách pankrácké věznice tak začalo působit odborné pracoviště zařazené do seznamu resortních výzkumných ústavů vedeného Československou akademií věd. V počátečním období jeho existence byly položeny základy dosud neaplikovaného penitenciárního výzkumu. Současně se dařilo shromažďovat výsledky podobně zaměřených zahraničních projektů z obou stran tehdejší „železné opony“ a došlo k zajištění dostatečného množství odborné literatury pro nově zřízenou knihovnu. Na tento počín navázalo vybudování psychologické laboratoře spolu s experimentálním oddělením pro odsouzené, které sloužilo k ověřování nových postupů (dotazníky apod.). Vlastní vědecká činnost zpočátku závisela na individuálních odborných zájmech malého počtu zaměstnanců, kteří se s vězeňskou problematikou teprve seznamovali. Hlavní pozornost však směřovala k experimentálnímu propracování skupinových výchovných metod.

Po překonání prvotních nedostatků se vzhledem k rozšíření znalostí teoreticko-metodologické základny penitenciárního výzkumu podařilo zintenzivnit činnost ústavu natolik, že se mohl zaměřit na aktuální problémy v oblasti resocializace odsouzených. Taktéž se podařilo rozšířit kontakty s věznicemi při provádění praktických pozorování podmínek výkonu trestu. V další fázi pak následovalo rozvinutí široké škály pedagogických aktivit, primárně směřovaných k rozšíření odborných znalostí příslušníků SNV. Nelze opomenout rovněž působení na vysokých školách.

Aktivity analyzovaného vědeckého pracoviště je možné rozdělit do několika skupin. První z nich byla publikační činnost pracovníků ústavu. Ta se soustředila

především na vlastní časopis – Bulletin VÚP SNV ČSR, který přinášel práce obecného charakteru, analyzující základní otázky výkonu trestu a zprávy z jednotlivých výzkumů. Zároveň přejímal nejvýznamnější zahraniční práce sledující stejnou problematiku.¹⁰⁶ Z nich zmiňme kupříkladu text Georga Kristoffa Stürupa, dánského psychiatra zabývajících se penitenciární problematikou, který vyšel v roce 1971 pod českým názvem „Pětadvacet let zkušeností v nápravném zacházení s recidivisty – psychopaty“. Později se podnětné odborné texty začaly objevovat také ve Zpravodaji SNV ČSR, případně i dalších kriminalistických a psychologických periodikách.¹⁰⁷

Kolektivo pracovníků Výzkumného ústavu penologického (foto: KDH)

Dalším důležitým bodem práce VÚP byla pedagogická činnost. Při jeho vzniku se považovalo za samozřejmost budoucí pořádání přednášek, seminářů a instruktáží společně s účastí na odborných konferencích.¹⁰⁸ Pohled na desetiletou činnost ústavu ukazuje, že dosažené výsledky předčily všechna očekávání. Do roku 1977 zahrnovala 120 samostatných referátů na školeních pedagogů, psychologů, vychovatelů i civilních mistrů. Zároveň proběhlo 23 několikadenních kurzů a seminářů zabývajících se tematikou skupinových nápravně výchovných metod, z čehož plyne jejich určení vyjmenovaným specialistům. Je samozřejmé, že tyto semináře představovaly bezprostřední fundovanou podporu odborných přístupů k výkonu trestu. K pravidelným povinnostem patřilo i zajišťování výuky

¹⁰⁶ J. ČEPELÁK, *Deset let VúP*, in: Zpravodaj SNV, květen 1977, Praha 1977, s. 32.

¹⁰⁷ Ondřej HLADÍK, *Bibliografie Výzkumného ústavu penologického SNV ČSR 1968-1980*, nepublikováno.

¹⁰⁸ J. ČEPELÁK, *Poslání Výzkumného ústavu penologického SNV*, s. 7.

psychologie na Střední odborné škole SNV sídlící v Ostrově n. Ohří nedaleko Karlových Varů, přednášky z penitenciární psychologie, pedagogiky a penologie v postgraduálním kurzu pro pedagogy SNV na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy a působení na katedře psychologie Filozofické fakulty jmenované vysoké školy v oboru forenzní psychologie. Opomenout nelze účast na nejrůznějších kurzech určených zaměstnancům justice, kterých bylo v období let 1968 až 1977 celkem 120.¹⁰⁹

Vlastní výzkum se měl řídit požadavky vězeňství, které plynuly jak z aktuálních, tak i předpokládaných potřeb. Vědecká rada náčelníka správy SNV proto v roce 1967 schválila plán určující budoucí zaměření nové vědecké instituce. Stanovila tak osm následujících badatelských směrů:

Etiopatogeneze delikventního jednání

Výzkum směřující k rozpoznání sociopatologických faktorů, podílejících se na vývoji osobnosti delikventa a podmínkách vzniku jeho kriminálního chování. Cílem bylo navržení adekvátních metod nápravné výchovy a případné léčby.

Faktory determinující opakování trestné činnosti

Tato položka seznamu badatelských záměrů souvisela s předešlým úkolem. Jednalo se o analýzu příčin opakování trestné činnosti z hlediska sociologického, psychologického a psychiatrického. Část psychologicko-psychiatrická se soustředila na studium psychopatologického obrazu osobnosti odsouzeného, což mělo přispět k odhalení podílu psychogenních faktorů opakování trestné činnosti. Sociologický výzkum řešil kladné a záporné stránky prvního výkonu trestu v souvislosti s jeho působením na osobnost delikventa, na což navazovalo ještě zhodnocení společenských faktorů, které se podílely na resocializaci po propuštění na svobodu. Cílem bylo vyšetření pozitivních a deformujících skutečností vlastního výkonu trestu doprovázené zjištěním psychických dispozic k delikventnímu jednání a vlivů společenského prostředí po propuštění.

Použití metod skupinové terapie a intenzivní individuální a skupinové psychoterapie u odsouzených ve výkonu trestu

Projekt vznikl z potřeby konkrétněji zaměřit dosavadní prostředky reedukační práce s odsouzenými na subjektivní kriminogenní faktory, což mělo vězňům umožňovat hlubší pochopení souvislostí, jež vedly k trestné činnosti, přehodnocení své osobnosti, mezilidských vztahů a přístupu k morálním hodnotám.

Bylo třeba prohloubit dosud nevelké zkušenosti se skupinovou terapií, přičemž někteří odborníci považovali provádění těchto léčebných metod v rámci výkonu trestu za nemožné. Odsouzení podle jejich názoru nepatřili k vhodné cílové skupině, obzvláště proto, že údajně neměli motivaci podrobit se terapii.

---

¹⁰⁹ J. ČEPELÁK, *Deset let VúP*, s. 32, 33.

Cílem výzkumu bylo propracovat postupy zacházení s odsouzenými a ověřit jejich účinnost. Zaměřoval se na skupinovou terapii a zkoušení metod, které měly přinést nové podněty pro intenzivnější výchovnou práci během výkonu trestu.

Studium struktury a fungování vězeňské subkultury

Výzkum byl zaměřen na spontánně se vytvářející seskupení odsouzených, které narušovaly oficiální organizační strukturu. Využito mělo být sociometrického studia vztahů mezi vězni společně se sociálně-psychologickým rozbořem života jednotlivých skupin.

Hlavním cílem bylo na základě analýzy života odsouzených navrhnout možnosti oslabení spontánně vznikajících skupinových vazeb a jejich změna na žádoucí formy (pracovní brigády, skupinová terapie).

Psychologicko psychiatrický výzkum alkoholiků odsouzených k trestu odnětí svobody

V zorném poli výzkumu bylo zjednodušování vztahu konzumace alkoholu a trestné činnosti, protože násilnosti, výtržnictví a verbální delikty často způsobuje právě opilost. Přitom však docházelo k reflexi možnosti hlubších příčin návyku na alkohol, který může být zevním znakem psychické poruchy nebo vedlejším projevem asociální osobnosti.

Cílem bylo podat na základě psychologického a psychiatrického vyšetření odsouzených, kteří spáchali trestný čin pod vlivem alkoholu, obraz o struktuře, poruchách a odchylkách jejich osobnosti. Následně tak objasnit podíl nadměrného pití alkoholu v komplexu činitelů, podílejících se na trestné činnosti a podat potřebné informace pro převýchovu, psychoterapii a protialkoholní léčbu.

Protialkoholní léčba ve výkonu trestu

Projekt reflektoval problematiku nedostatečné účinnosti protialkoholní léčby nařízené po ukončení výkonu trestu. Proto mělo dojít k jejímu pokusnému zahájení již ve věznicích, což přinášelo řadu problémů.

Cílem bylo ověřit účelnost protialkoholní léčby prováděné ve výkonu trestu za použití stanovené psychoterapie, vitamínové a antabusové kúry, kulturní a tělovýchovné činnosti.

Užití psychofarmak při psychopatických dekompenzacích

Zaměřeno na problém přizpůsobení se odsouzených psychopatů podmínkám výkonu trestu. Mělo dojít k ověření prospěšnosti nasazení psychofarmak jako pomocné metody řešení komplikované situace a možnosti usnadnění kontaktu na počátku psychoterapie.

Cílem bylo ověřit možnosti a podmínky aplikace psychofarmak v podmínkách věznic a prověřit účinky některých nových látek, které upravovaly abnormální chování.

Vězeňské psychické abnormální reakce

Příčinou tohoto výzkumu se stala závažnost problematiky psychických poruch při procesu reedukace, obzvláště u emočně labilních nebo neurotických odsouzených a u osob s trvalými abnormálními stavy. U nich pak v zátěžových situacích dochází ke změnám chování a někdy i poruše vegetativní rovnováhy, což zpětně ovlivňuje chování jedince.

Důležitým bodem se proto stal výzkum předzvěstného období abnormálních psychických reakcí, během něhož dochází ke zkreslenému vnímání skutečnosti a k poruchám chování. Z metodologického hlediska měl být využit psychologicko-psychiatrický i fyziologický přístup.

Cílem bylo zdokonalit prevenci vězeňských poruch a vypracovat příslušné postupy. Zároveň mělo dojít ke zjištění patofyziologického obrazu prodromálního období abnormální psychické reakce za účelem prevence agresivních reakcí.

Současně s osmi popsány hlavními výzkumnými záměry měl ústav řešit ještě dílčí úkoly související například s požadavkem propracovat způsob výkonu trestu odsouzených žen s přihlédnutím k jejich fyziologickým a psychickým zvláštnostem. Konkrétně měla být studována závislost neukázněného chování žen ve výkonu trestu na menstruačním cyklu, na což navazovala problematika farmakologické normalizace chování při závažných obtížích nebo premenstruačním syndromu. Tyto dva projekty se měly stát součástí rozsáhlejšího řešení složité problematiky žen ve výkonu trestu.

Druhý dílčí úkol byl zaměřen na vězeňské dozorce a hodnocení jejich pracovní činnosti s cílem vypracovat:

- psychologický rozbor pracovní činnosti vychovatelů,
- zjistit základní sociologické a psychologické znaky vychovatelů,
- vypracovat jednotné objektivní metodiky jejich pracovního hodnocení a získat potřebné údaje pro výběr vhodných vychovatelů.¹¹⁰

Evidentně měl tedy výzkumný ústav pestrou pracovní náplň, která se měla stát zárukou toho, že se československé vězeňství udrží na světové úrovni. Nelze však říci, že by své úkoly neplnil. Právě naopak, přinesl celou řadu nových postupů a předčil záměry vytyčené při jeho založení. Již jen na okraj, zásadních výsledků dosáhl právě v oblasti skupinových i individuálních nápravně výchovných metod.¹¹¹ Přes prokazatelná pozitiva, která vězeňství přinesl, se stal právě pro svojí odbornou způsobilost a vědecký přístup k problematice výkonu trestu nepohodlný představitelům moci. Na počátku 80. let 20. století proto došlo pod záminkou neefektivnosti k jeho zrušení. Právě důvody však ležely někde jinde. Patřila k nim otevřená komunikace s odborným světem na západ od našich hranic, jež byla trnem

¹¹⁰ J. ČEPELÁK, *Poslání Výzkumného ústavu penologického SNV*, s. 8-15.

¹¹¹ J. ČEPELÁK, *Deset let VÚP*, s. 33.

v oku stárnoucím normalizátorům, a rovněž tak i autorita, jíž požíval docent Čepelák jako expert na penitenciární problematiku.¹¹²

V závěru bych se ještě rád zastavil nad otázkami, které otvírá studium krátkého období existence výzkumného ústavu. Za prvé, poměrně překvapující se může zdát hodnotová struktura výzkumů, zejména v oblasti reedukace odsouzených. Začlenění do většinové společnosti bývá sice cílem těchto programů, avšak v daných analýzách je nápadné, že ideálem nebylo vytvoření „nového člověka“ podle socialistického vzorce, ale odstranění forem nežádoucího jednání vedoucího ke kriminalitě. Zajímavé je, že činnost ústavu neměla tak silnou vazbu k ideologicky podmíněnému obrazu socialistického člověka a soustředila se zejména na „obecné“, tedy ideologicky spíše neutrální formy odlišného chování lidí (respektive na starší, předsocialistické představy).

Druhý okruh otázek se týká poměrně výrazných dopadů činnosti Ústavu na československé vězeňství navzdory skutečnosti, že zpočátku nebyl vítán jak mezi veliteli věznic, tak i ve stranickém prostředí. Prosadil se *navzdory* jejich vůli jako souběh tlaku ze zahraničí a uvolnění koncem šedesátých let – přesto v sedmdesátých letech výrazně přispěl k humanizaci. Byl tento vliv založen v povinné praxi „školení“ a přednášek? To nezní příliš věrohodně, zvláště na pozadí skutečnosti, že existovala řada způsobů, jak výsledky bádání ignorovat. Byl výrazný humanizační trend založen ve schopnosti přizpůsobit se evropským snahám? Nebo byl určen tím, že cíl nápravy – spokojený a nevyčnávající socialistický občan – nakonec odpovídal očekáváním příslušných aktérů, takže s humanizací se prosazovala „normalita“ husákovského režimu?

Použité prameny a literatura

Jiří ČEPELÁK, *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušní doporučení*, in: Bulletin Sboru nápravné výchovy ČSR 1/1969, Praha 1969.

Jiří ČEPELÁK, *Deset let VúP*, in: Zpravodaj SNV, květen 1977, Praha 1977, s. 32.

Ondřej HLADÍK, *Bibliografie Výzkumného ústavu penologického SNV ČSR 1968-1980*, nepublikováno.

Aleš KÝR, *Památník Pankrác*, příloha Českého vězeňství 4/1999, Praha 1999.

¹¹² A. KÝR, *Památník Pankrác*, s 55.

ODHALENÍ PAMĚTNÍ DESKY JANU ZAHRADNÍČKOVÍ

Ludmila Kurdíková

Dne 16. května 2012 byla na zdi znojemské věznice odhalena pamětní deska českého básníka, novináře, překladatele a spisovatele Jana Aloise Zahradníčka, který patří k nejvýznamnějším českým básníkům 20. století a je vrcholným představitelem české katolické poezie.

Padesátá léta byla pro mnohé poctivé a pracovité lidi, lety tvrdého teroru a stíhání. Docházelo k výrazným deformacím a omezením v rozvoji demokracie, občanských svobod a práv, duchovního života ale také k osobním tragédiím tisíců lidí, kteří doufali, že po skončení války budou šťastně žít. Mnozí historikové uvádí, že významným dnem v přechodu ke komunistické diktatuře byl 10. březen 1948, kdy spáchal sebevraždu, nebo byl zavražděn, Jan Masaryk. V celé řadě politických vykonstruovaných procesů se odsoudili nevinní lidé. Mezi takovými byl i Jan Zahradníček. A právě znojemská věznice byla jednou z těch, kde část trestu vykonával.

Pamětní deska na znojemské věznici (foto: L. Kurdíková).

Dílo Jana Zahradníčka prochází čtyřmi etapami. Z počátku se v jeho díle objevuje poezie s pocitem bolestné vyřazenosti, které se stupňovaly i díky jeho tělesné vadě, způsobené v dětství při pádu ze seníku. Postupně přechází do druhého období své tvorby, ve kterém pochopil, že životní plnost nenajde v samotě s Bohem, ale společně s tím, co člověka obklopuje a co Bůh vytvořil. Ve své třetí etapě se obrací k zemi a národu a je nejangažovanější. V poslední tvořivé etapě říká už jen to podstatné a jeho volný a nepravidelný verš už nemá nic společného s tzv. poezií všedního dne, ale proniká do hloubky Božího určení.

Tvorba Jana Zahradníčka byla otevřeně katolická a také protikomunistická, a to již před válkou. Proto byl ihned po druhé světové válce nejprve vyloučen

z Československého svazu spisovatelů a poté ve vykonstruovaném procesu odsouzen k třinácti letům vězení. I když byl v roce 1960 díky amnestii z vězení propuštěn, krátce po návratu domů, těžce nemocný, umírá.

Tato pamětní deska by měla být nejen k uctění památky tohoto básníka, který byl obětí politických intrik padesátých let, ale také památkou na nelehké období dějin českého státu.

OKRAŠLOVACÍ SPOLEK VE ZNOJMĚ

O. S.
ZALOŽEN 1878 - OBNOVEN 1992

Občanské sdružení registrované Ministerstvem vnitra ČR – č. j. VSC/1- 11 146/92-R
IČO: 456 69 023

Věznice Znojmo Ve Znojmě dne 10.8.2011
 Dyjská 4
 66902 Znojmo
 Ředitelka věznice
 Plk.Mgr.Lenka Smutná

Věc: Žádost o možnost umístění pamětní desky moravskému básníku a spisovateli Janu Zahradníčkovi na fasádu věznice ulice Dyjské č.4 v městské památkové rezervaci Znojmo.

Okrašlovací spolek ve Znojmě o.s., hodlá v první polovině příštího roku zvýraznit památku jednoho z nejvýraznějších moravských básníků a spisovatelů Jana Zahradníčka.

Letos je tomu právě 60 let (14.6.1951), kdy byl Jan Zahradníček zatčen Státní bezpečností. 10. září 1951 byl převezen z vyšetřovací vazby v Brně do odlehčovací vazební věznice ve Znojmě. Zde byl připravován na soudní proces, který proběhl ve dnech 2. - 4. července 1952 v Zemské sněmovně na Joštově ulici (dnes zasedací sál Ústavního soudu ČR) v Brně. Posléze byl odsouzen ve vykonstruovaném procesu k 13 letům vězení. Dlouhodobé a kruté věznění vedlo ke zhoršení jeho už tak trvale špatného zdraví, krátce po propuštění na amnestii v roce 1960 zemřel.

Některé jeho básně byly ovlivněny pobytem ve Znojmě a nesou jeho podobnosti, např. „Báseň o slunci a svatém Václavu“.

Proto Vás zdvořile prosíme o možnost umístit na naše náklady tuto pamětní desku na zeď budovy znojemské věznice. Veškeré administrativní práce (povolení) spojené s umístěním desky budou zabezpečeny naším spolkem. Místo a provedení pamětní desky bude s Vámi konzultováno. Provedením vlastní práce bude pověřen medailér pan Dalibor Dolejší, který se již pro tuto práci několikrát velmi osvědčil (pamětní desky J. G. Mendel, Oskar Pařka, Hugo Lederer).

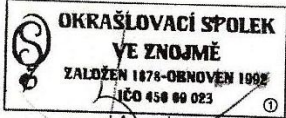
V rámci odhalení desky počítáme též s novinovými články v místním tisku a přednáškou pana Jana Zahradníčka ml., který s námi na tomto projektu spolupracuje.

Domníváme se, že i tímto společným počinem můžeme přispět k připomenutí nedávné historie znojemské věznice, našeho města a země, neboť básník Jan Zahradníček je osobností celostátního významu.

Děkujeme za ochotu a odpověď.

Otto Bouda, předseda spolku

Přílohy k žádosti:
Návrh pamětní desky

<http://okraspol.sweb.cz>
okraspol@seznam.cz

Tel. 603 443751
724 059290
776 187688

Sídlo: Mikulášské nám. 3
669 02 Znojmo

Dopis Okrašlovacího spolku ve Znojmě (foto: L. Kurdiková)

Obsah

Lukáš PALEČEK, Václav Havel na Borech	1
Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, Poslání historické expozice nejen ve věznici Plzeň	15
Roman JOHN, Valdice v časech normalizace 1969-1989	26
Aleš KÝR, Alena KAFKOVÁ, Ubytovací podmínky vězňů v 19. a 20. století	36
Ondřej HLADÍK, Výzkumný ústav penologický – pokus o reformu českého vězeňství	47
Ludmila KURDÍKOVÁ, Odhalení pamětní desky Janu Zahradníčkovi	54

Dosud vyšlá čísla časopisu jsou k dispozici na internetových stránkách:

<http://www.ivvs.cz/?m=6&s=7&typ=sub>
<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/ke-stazeni-112/historicka-penologie-1224/>

KABINET DOKUMENTACE A HISTORIE VS ČR

Soudní 1672/1a, P.O.Box 3, 140 67 Praha 4

Redaktor: PhDr. Ondřej Hladík

Telefon: +420 244 024 711

Fax: +420 244 024 713

E-mail: historicka.penologie@seznam.cz